

Vergaderjaar 2022–2023

21 501-02

Raad Algemene Zaken en Raad Buitenlandse Zaken

Nr. 2702

VERSLAG VAN EEN COMMISSIEDEBAT

Vastgesteld 21 juli 2023

De vaste commissie voor Buitenlandse Zaken en de vaste commissie voor Europese Zaken hebben op 21 juni 2023 overleg gevoerd met de heer Hoekstra, Minister van Buitenlandse Zaken, over:

- **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 14 juni 2023 inzake geannoteerde agenda voor de Raad Buitenlandse Zaken van 26 juni 2023 (Kamerstuk 21 501-02, nr. 2687);**
- **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 5 juni 2023 inzake verslag van de Raad Buitenlandse Zaken van 22 mei 2023 (Kamerstuk 21 501-02, nr. 2664);**
- **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 11 mei 2023 inzake vertrouwelijke inzage advies Juridische Dienst van de Raad over het plaatsen van de IRGC op de EU-terrorismelijst (Kamerstuk 27 925, nr. 936);**
- **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 31 mei 2023 inzake aanvullende geannoteerde agenda voor de Europese Politieke Gemeenschap-top op 1 juni 2023 (Kamerstuk 36 230, nr. 4);**
- **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 26 mei 2023 inzake verslag van de informele Raad Buitenlandse Zaken Gymnich van 12 en 13 mei 2023 (Kamerstuk 21 501-02, nr. 2662);**
- **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 15 juni 2023 inzake verslag van de Europese Politieke Gemeenschap-top van 1 juni 2023 (Kamerstuk 36 230, nr. 5);**
- **de brief van de Minister van Buitenlandse Zaken d.d. 12 juni 2023 inzake toetsingskader risicoregelingen Council of Europe Development Bank (Kamerstuk 36 045, nr. 163).**

Van dit overleg brengen de commissies bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
R. Heerema

De voorzitter van de vaste commissie voor Europese Zaken,
Bromet

De griffier van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
Westerhoff

Voorzitter: Rudmer Heerema
Griffier: Westerhoff

Aanwezig zijn tien leden der Kamer, te weten: Boswijk, Brekelmans, Ceder, Rudmer Heerema, Kuzu, Van der Lee, Piri, De Roon, Sjoerdsma en Van der Staaij,

en de heer Hoekstra, Minister van Buitenlandse Zaken.

Aanvang 10.00 uur.

De voorzitter:

Dames en heren, we gaan beginnen met het commissiedebat over de Raad Buitenlandse Zaken. Er staat een flink aantal brieven op de agenda, maar het gaat uiteraard om de spreektekst van de deelnemers. Er zijn vier Kamerleden aanwezig. Welkom aan de Minister en de ondersteuning bij dit debat. Mevrouw Piri komt ook nog binnen, hartstikke goed. Er staat op dit blaadje dat de spreektijd vier minuten is. Ik wil u vragen om u daar globaal aan te houden. Laten we kijken of we ongeveer twee interrupties per persoon in eerste termijn kunnen doen. Richting de Minister gaan we even kijken; ik schat in dat drie voldoende moet zijn. We proberen het, want er staat maar drie uur voor dit debat. Ik wil het binnen drie uur afgerond hebben om de simpele reden dat u via de heer Kuzu verzocht heeft om nog een plenaire afronding te laten plaatsvinden. Hij is er nog niet; anders moeten we dat op een andere manier gaan regelen. We zullen kijken of dat nodig is. Mijn inschatting is van wel. We gaan beginnen. De eerste spreker is de heer Sjoerdsma. Uw ongeveer vier minuten gaan in. Gaat uw gang.

De heer Sjoerdsma (D66):

Voorzitter, dank. Ik wil beginnen met het onderwerp Rusland en Oekraïne. Het veel verwachte tegenoffensief van Oekraïne is begonnen. Hopelijk levert dat ook het momentum op om Rusland te verdrijven van al het Oekraïense grondgebied. Ik wil mijn vragen voornamelijk richten op hoe we de schade gaan verhalen die Rusland heeft veroorzaakt, nu weer met de ontplofing van de dam, de enorme ecologische en menselijke schade die daaruit volgt, de ongeveer 90.000 oorlogsmisdaden die Rusland zou hebben gepleegd, en mij richten op de mogelijkheden om Russisch geld te confisqueren. Ik heb daar een paar vragen over aan de Minister. Allereerst vraag ik hem te kijken naar welke juridische basis er nu is om deze tegoeden te confisqueren. In hoeverre is de resolutie die is aangenomen in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties die Rusland oproept om zich terug te trekken uit Oekraïne, maar ook het oordeel van het Internationaal Gerechtshof dat Rusland onmiddellijk de militaire operatie moet staken, voldoende om deze schade daadwerkelijk op Rusland te verhalen en de tegoeden te confisqueren? In hoeverre zou bijvoorbeeld een definitief oordeel van het Internationaal Gerechtshof een juridische basis kunnen bieden om te confisqueren en vervolgens Oekraïense schade te compenseren met bijvoorbeeld de bevroren gelden van de Russische centrale bank? Ik vraag dat ook, omdat er nu in de Verenigde Staten een initiatiefwet voorligt en er toch beweging lijkt. Ik vraag het ook, omdat er in Reykjavik is besloten tot een schaderegister. Eerder, ten tijde van de invasie van Koeweit door Irak, is besloten om door middel van een VN-gemandateerd compensatiemechanisme grote hoeveelheden gelden van Irak aan Koeweit over te maken. Dat was natuurlijk VN-gemandateerd. Ik vroeg mij af of de Minister kan vertellen of er ook nu bijvoorbeeld in de AVVN een compensatiemechanisme zal worden opgericht en of dat dan vervolgens een basis kan zijn om te confisqueren.

Voorzitter, dan de gerechtigheid. Het kabinet stelt dat het van belang is om het snel eens te worden over de modaliteit. Ik vroeg mij af of het kabinet daar ook zelf een positie in heeft. Gaat het kabinet nu voor een hybride variant of voor een niet-hybride variant? Ik hoor dat zeer graag, net zoals ik graag via het kabinet de oproep aan Oekraïne zou willen herhalen om zich aan te sluiten bij het Strafhof.

Tot slot over Oekraïne. Kan het kabinet bevestigen dat Hongarije inderdaad beschikt over Oekraïense krijgsgevangenen zonder medeweten van Oekraïne en dat Oekraïne geen toegang tot hen heeft? Wat vindt het kabinet daarvan en wat doet het om een oplossing te vinden voor deze situatie?

Voorzitter, een kort punt uit het verslag. Het kabinet zou nog terugkomen op de pogingen om mensen verder te helpen die in Sudan vastzitten als gevolg van het feit dat er paspoorten in de kluis van de Nederlandse ambassade zijn achtergelaten. Ik ben benieuwd hoe het staat met de pogingen van het kabinet om deze mensen de grens over te helpen. Ik moet eerlijk zeggen dat de teksten in het verslag weinig hoopgevend waren, vooral als het gaat over de medewerking van de buurlanden.

Voorzitter, dan Kosovo en Servië. We hebben allemaal de aanval op journalisten in Noord-Kosovo gezien. We hebben ook gezien dat de NAVO-macht daar niet optrad, terwijl ze daar wel aanwezig waren. Ik wil het kabinet graag vragen om een reactie daarop. Ik wil het kabinet ook vragen om een reactie op de ontvoering van drie Kosovaaarse politieagenten door Servië, waarover de Europese Unie volstrekt stil blijft, zich niet laat horen. Ik vroeg me af of het kabinet bereid is om zich wel te laten horen en of het kan verklaren dat de Europese Unie hier niks over zegt.

Voorzitter. Ik benoem dit kort; het staat niet op de agenda, maar omwille van de behandeling in Brussel zal ik het toch moeten noemen. Ik heb het over het fiche over kritieke grondstoffen. Ik zou het kabinet met klem willen verzoeken om hard te werken aan een coalitie die zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke Commissiepositie blijft. Het fiche dreigt nu enorm verzwakt te worden. Ik zou het kabinet echt willen vragen om ervoor te zorgen dat dit niet gebeurt. Als wij in staat willen zijn om onze broek zelf op te houden, dan zullen we met de Commissiepositie verder moeten gaan. Dan zullen we niet mee moeten gaan met die verzwakking.

Voorzitter, dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Hartstikke goed, exact vier minuten. We hebben negen sprekers, dus ik ga u daar ook exact aan houden. Voor de later binnengekomen Kamerleden: we houden twee interrupties in de eerste termijn en drie richting de Minister aan. We hebben negen sprekers en maar drie uur de tijd, dus het moet goed gedaan worden. De heer Boswijk, gaat uw gang.

De heer **Boswijk** (CDA):

Dank, voorzitter. Het staat niet op de agenda, maar er zal ongetwijfeld over worden gesproken. Vorige week zijn er zo'n 500 mensen, waaronder veel kinderen, verdronken voor de kust van Griekenland. Dat is natuurlijk verschrikkelijk. Het contrast is groot als je bedenkt dat wij, over een aantal weken, massaal naar de Middellandse zee vertrekken voor onze vakanties, terwijl er veel mensen al zijn overleden en er helaas mogelijk ook nog mensen zullen gaan overlijden tijdens hun vluchtpoging naar Europa. Er is nog veel onduidelijk over de toedracht van het ongeluk. Ik neem aan dat er ook een uitgebreid onderzoek wordt gedaan. Deze ramp moet er wel toe leiden dat er iets gaat veranderen. In dat kader zou ik graag iets meer willen weten van de Minister over hoe de deal met Tunesië eruitziet. Wat wordt er nog meer gedaan als het gaat om de grondoorzaken van deze fragiele staat? Wat wordt er daarmee aan gedaan dat mensen vluchten? Kan de Minister ons daar iets meer over vertellen?

Voorzitter. In Oekraïne is het langverwachte offensief ingezet. Momenteel zal er hevig gevochten worden, waarschijnlijk tot het invallen van de winter. Het is cruciaal dat wij Oekraïne met voldoende militaire en humanitaire middelen blijven steunen. Kan de Minister ons bijpraten over hoe deze hulp verloopt? Kunnen wij dit nog bijbenen? Komt de industrie inmiddels voldoende op gang om deze hulp langdurig vol te houden? Graag een reactie.

De heer **Kuzu** (DENK):

Ik heb een vraag over de EU-deal met Tunesië. Wat is eigenlijk het standpunt van de fractie van het CDA daarin?

De heer **Boswijk** (CDA):

Het is overduidelijk dat wij dit niet alleen als Europa op kunnen lossen. Je hebt daar de landen bij nodig die grenzen aan die regio, dus landen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Op de lange termijn of de middellange termijn moet je gaan kijken naar de grondoorzaken. Je moet dus meer integraal kijken naar ons buitenlandbeleid. Ik noem een voorbeeldje uit mijn landbouwportefeuille. We dumpen soms landbouwproducten op die markt, met als gevolg dat de agrarische sector daar failliet gaat. Het gevolg is dan dat mensen werkloos zijn. Als er sprake is van een afhankelijkheid van voedsel van veraf, in dit geval van mensen uit Oekraïne, maak je daar een regio ontzettend fragiel mee. We hebben een stevige rol in het zelfstandiger maken van dat continent.

De **voorzitter**:

Aanvullend, de heer Kuzu.

De heer **Kuzu** (DENK):

Volgens mij zijn we het op dat gebied eens, maar vindt de fractie van het CDA dan ook dat je afspraken moet maken en deals moet sluiten met wrede dictators? Ik doel dan op dictators die er omvolkingstheorieën op na houden en die klopjachten op zwarte Afrikanen inzetten. Moet je zo iemand vervolgens belonen met een zak geld van 1 miljard euro, zodat hij in zijn eigen land kan claimen: kijk, ik maak deals met de Europese Unie? Daarmee zegt hij eigenlijk – dit zegt hij niet officieel maar officieus – dat het gelegitimeerd is wat hij de afgelopen jaren heeft gedaan richting zwarte Afrikanen die in Tunesië waren. Wat vindt de fractie van het CDA daarvan?

De heer **Boswijk** (CDA):

Ik had in mijn eigen bijdrage ook wel een aantal vragen over hoe we daarmee om moeten gaan, maar die kan ik nu ook wel meteen stellen. Laat ik allereerst zeggen dat het verschrikkelijk is dat dit gebeurt. Het is in dit geval tegelijkertijd ook kiezen tussen twee kwaden. We kunnen niks doen en vanuit onze «moral high ground» zeggen hoe wij dat allemaal beter moeten en kunnen doen, met als gevolg dat er nog steeds mensen, gesponsord door mensenhandelaren, in de bootjes stappen en hun dood tegemoetgaan in de Middellandse Zee. Zeg ik daarmee dat we alles moeten accepteren wat er in Tunesië en in andere landen gebeurt? Nee. Ik denk dat we onze invloed moeten gebruiken en er alles aan moeten doen om de mensenrechten daar te verbeteren. Het is een ingewikkelde balans tussen heel principieel, of heel pragmatisch zijn. Ik ben benieuwd hoe het kabinet die afweging maakt. Uw zorg is dus terecht. Ik denk alleen niet dat we de luxe hebben om helemaal niks te doen, of te zeggen: daar willen we helemaal niet mee in zee.

De **voorzitter**:

Vervolgt u uw betoog.

De heer **Boswijk** (CDA):

Door de interruptie heb ik een aantal vragen al indirect gesteld. Ik ben benieuwd naar de reactie van het kabinet daarop.

Voorzitter. Dan kom ik bij het elfde sanctiepakket. Mijn voorgangster heeft daar half mei ook uitgebreid over gesproken. Kan de Minister ons meenemen in de laatste stand van zaken, en aangeven wat de belangrijkste obstakels zijn? We gaven destijds al aan dat we groot voorstander zijn van extraterritoriale werkingen van sancties. De Minister gaf toen aan zich in te zetten voor generieke sancties in het kader van omzeiling. Wat is hiervan de voortgang?

Voorzitter. Het CDA vindt het ook hoogst verontrustend dat Rusland de tactische kernwapens naar Wit-Rusland heeft verplaatst. Wit-Rusland wordt steeds verder ingelijfd door Poetin en de oorlog in gezogen. De Wit-Russische president Loekasjenko is een schurk, maar kunnen we hem niet proberen enigszins los te weken van het Poetinregime? Hij moet toch ook inzien dat hij een heilloze weg is ingeslagen? Graag een reactie.

Voorzitter. Dan nog een onderwerp dat niet op de agenda staat, namelijk de Nord Stream. Het is een ongemakkelijk onderwerp, maar ik vind het wel belangrijk dat we erover spreken. Anders komt het namelijk in een complothoekje terecht. Ik vraag hier niet aan de Minister om berichtgeving te bevestigen of te ontkrachten. Wat ik hem wel vraag, is om, als er een onderzoek wordt afgerond, deze informatie direct met de Kamer te delen. Mocht Oekraïne of een ander land hier in blijken te zitten, dan is het ook goed dat wij daar als Kamer open over kunnen spreken en een oordeel over kunnen vellen. Graag een reactie.

Voorzitter. Ten slotte de nationale veiligheidsstrategie van Duitsland die onlangs is gepresenteerd. Dat is een ruim 70 pagina's tellend document dat een analyse bevat van de grootste bedreigingen van deze tijd en een kompas biedt om in zware dossiers beter te kunnen navigeren. Wordt dit rapport ook door het ministerie bekeken? Ik kan mij ook voorstellen dat veel van de uitdagingen waar Duitsland tegenaan loopt, gelijkwaardig zijn aan de onze. Wanneer komt het Nederlandse kabinet met een nieuwe allesomvattende veiligheidsstrategie, zeker naar aanleiding van de oorlog in Oekraïne? Graag een reactie.

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Dan gaan we naar de heer Van der Staaij. Gaat uw gang.

De heer **Van der Staaij** (SGP):

Dank u wel, voorzitter. Bij de voorbereiding van dit debat viel mij opnieuw op – het is niets nieuws, maar het kan je soms ineens weer raken – hoeveel gebrokenheid en hoeveel conflicten steeds maar weer mensenlevens kosten, en hoe er ook steeds weer het mechanisme in sluipt dat de andere partij niet meer gezien wordt als mensen, maar vooral als kwaadaardige beesten, wat werkt als een aansporing om ze af te slachten en geweld toe te brengen. Er is dus steeds alertheid nodig, al ben je bezig met een gerechtvaardigde actie. Ik geloof nog steeds in gerechtvaardigde oorlogen of verdedigingen, maar je moet je er tegelijkertijd van bewust zijn dat je moet blijven kijken hoe je onnodig geweld steeds weer kan voorkomen.

Voorzitter. Mag ik dit gelijk toepassen op de Oekraïne-Ruslandoorlog?

Terecht is er veel verontwaardiging, en die deel ik van harte, over het opblazen van de stuwdam en over schendingen van het humanitair oorlogsrecht. Die moeten we voluit blijven veroordelen. Ik steun ook van harte de militaire bijdrage richting Oekraïne. Juist omdat ook ikzelf altijd beklemtoon dat wij achter Oekraïne staan en ze militair willen steunen, zou ik ook willen vragen of wij wel steeds weer voldoende oog hebben voor de proportionaliteit aan Oekraïense zijde. Ik zeg dat niet omdat ik aanwijzingen zou hebben dat het er verschrikkelijk misgaat, laat ik dat er

voor alle duidelijkheid bij zeggen. Ik zeg het meer omdat je – zie ook ons recente Indonesiëdebat – gewoon weet dat in alle conflicten steun voor militair en politiek optreden ook een onbedoelde aanmoediging kan zijn om de strijd te winnen, waardoor deze belangrijke facetten heel makkelijk uit beeld kunnen verdwijnen. Ik wil daar simpelweg nadrukkelijk aandacht voor vragen aan de Minister. Alles wat wij daaraan kunnen bijdragen, moeten wij ook niet nalaten.

Voorzitter. Zo fel als we het Russische geweld veroordelen, zo omzichtig, lijkt het wel, zijn we als het gaat om de Azerbeidzjaanse agressie tegen Armenië. Nu heeft Azerbeidzjan opnieuw de boot afgehouden voor wat betreft onderhandelingen. Wat ons betreft steunen wij Armenië onomwonden en sluit Nederland zich aan bij de oproep van de Hoge Vertegenwoordiger Borrell – mijn vraag is of Nederland dat ook doet – om Azerbeidzjan een ultimatum te stellen om die corridor te openen, en als dat niet gebeurt, sancties in te stellen.

Voorzitter. Dan het punt van de digitale diplomatie. Wij steunen de inzet inzake onze strategische positie ten aanzien van de digitale wereld. Wat we in de geannoteerde agenda nog missen, is de rol van de NAVO als hoeksteen van het veiligheidsbeleid. Dat wordt makkelijk met de mond beleden, maar wordt de verbinding met de NAVO wel goed gemaakt waar het gaat om de strategische positie op internet? Zou het niet goed zijn om ook daar aandacht aan te besteden in de Raad Buitenlandse Zaken?

Voorzitter. Tot slot nog vers het nieuws van gisteren over die terroristische aanslag op de Westelijke Jordaanoever, waarbij ook een aantal onschuldige Israëlische burgers om het leven zijn kwamen. Mogen wij van Nederland verwachten dat die terroristische aanslag helder veroordeeld wordt? Verschrikkelijk ook dat bloedvergieten daar, steeds weer.

Aansluitend nog op dit punt: aangaande de Mensenrechtenraad heeft ook Nederland in het verleden regelmatig een punt gemaakt van het openeindemandaat van die commissie. Ik heb recent ook weer vragen gesteld over die VN-onderzoekscommissie inzake Israël en de Palestijnse gebieden. Mijn vraag is of Nederland zich ook schaart bij de landen die recent actief zijn geworden om de eenzijdigheid en dat open einde van die onderzoekscommissie aan de kaak te stellen.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel. De heer Brekelmans, VVD.

De heer Brekelmans (VVD):

Dank, voorzitter. Ik begin ook met Oekraïne. Oekraïne heeft onlangs enkele dorpen bevrijd, maar het is te vroeg om te bepalen of het tegenoffensief een succes is. De kans is groot dat deze operatie nog lang gaat duren. We moeten Oekraïne blijven steunen met munitie en wapens om hen het momentum te kunnen laten behouden. Dat vraagt flexibiliteit en snelle anticipatie op de behoeften die nu aan het licht komen. Ik wil daarom de Minister vragen hoe wij ons hierop voorbereiden. Worden er versneld stappen gezet om eventuele tekorten die we nu zien ontstaan, aan te vullen? Ik noem als voorbeeld onze luchtverdediging en geniemiddelen zoals ontminning en brugslag.

Wat betreft het sanctiepakket zien we dat sommige landen terughoudend zijn met aanvullende sancties. Het lijkt dat met name Hongarije en Griekenland dwarsliggen, omdat Oekraïne bedrijven uit deze landen heeft aangemerkt als oorlogssponsors. Mijn vraag is wat Nederland hiervan vindt. Wat is onze inzet om deze blokkade op te heffen? Daarnaast worden er voorstellen gedaan om de aanpak van sanctieomzeiling af te zwakken. Blijft de Minister zich hier volop voor inzetten? En wat vindt de Minister van het afgezwakte Duitse voorstel om de doorverkoop van hightechproducten aan Rusland te verbieden? Is dat effectief? En is het überhaupt wel te handhaven?

Recent onderzoek laat zien dat sommige Nederlandse financiële instellingen niet in staat zijn om Russische tegoeden op te sporen en te bevriezen. Mijn vraag is welke concrete maatregelen de Minister gaat nemen om dit nog te verbeteren bij de instellingen die hier niet toe in staat zijn. Ook na zestien maanden oorlog mogen we niet op onze lauweren rusten.

Dan de absurde berichten over Hongarije – ze werden al eerder genoemd – dat er elf Oekraïense krijgsgevangenen van Rusland zouden zijn overgenomen, zonder medeweten van Oekraïne en zonder dat Oekraïne toegang tot hen heeft. Kan de Minister dit bevestigen? Zo ja, wat vindt hij hiervan? Is het mogelijk een schending van het oorlogsrecht? En als dat zo is, wat gaat het kabinet hiertegen doen?

Als laatste. Een groot aantal Oekraïners lijden verschrikkelijk onder de gevolgen van de damdoorbraak. Het was heel goed dat Nederland meteen hulp heeft geboden. Hoe verloopt die hulpverlening en wat zou de EU volgens de Minister nog meer kunnen doen?

Dan ga ik naar Latijns-Amerika. Het sluiten van partnerschappen is zeer belangrijk, niet alleen voor onze wederzijdse relatie, maar ook om de afhankelijkheid van China af te bouwen. Precies twee jaar geleden diende ik al een motie in om de toegang tot grondstoffen een belangrijke prioriteit te maken in onze relatie met deze landen. Mijn vraag is hoe de Minister hier concreet invulling aan gaat geven. Want een breed partnerschap is goed, maar welke specifieke stappen worden er nu gezet opdat de EU snel toegang tot deze grondstoffen kan krijgen? De Chinese trein dendert immers door. Mijn vraag is ook welke rol de Minister hierin ziet voor Nederland.

De voorzitter:

U heeft een interruptie van de heer Van der Lee van GroenLinks.

De heer Van der Lee (GroenLinks):

Het gaat nog even over Oekraïne. Op zich allemaal terechte opmerkingen en vragen van de heer Brekelmans. Ik vroeg me wel af hoe de VVD aankijkt tegen het gegeven, helaas, dat het een uitputtingsoorlog lijkt te worden. De Russen hebben hun verdediging de afgelopen maand behoorlijk op orde kunnen brengen. Dan zou het nog weleens heel lang kunnen gaan duren. In dat licht: hoe kijkt de VVD aan tegen langdurige steun voor Oekraïne en de middelen daarvoor? Er is een voorstel gepresenteerd voor een meerjarig financieel kader voor de Europese Unie. Kan wat de VVD betreft dat kader verruimd worden, juist met het oog op de blijvende steun aan Oekraïne, zowel civiel als militair?

De heer Brekelmans (VVD):

Ja. Wij staan daar open voor. De militaire kant sowieso. Het voorstel dat nu in de EU voorligt, ziet met name op de wederopbouw en andere vormen van financiële steun, macro-economische steun. In principe staan wij daar ook open voor. Hoe dat precies zit qua details, hoe dat gefinancierd moet worden en of dat via een extra bijdrage van de lidstaten gaat of op een andere wijze, daar kunt u met mijn collega de heer Heinen goed over soebatten. Maar dat er in principe meer steun nodig is en dat dat ook vraagt om een tussentijdse bijstelling van wat de Europese Unie levert, daar staan wij open voor.

De heer Van der Lee (GroenLinks):

Dat betekent dat linksom of rechtsom meer geld op tafel moet worden gelegd. Mag ik de heer Brekelmans dan zo verstaan dat hij ook vindt dat Nederland daarin het voortouw zou moeten nemen, ook gelet op de opstelling van zijn partij en gelet op het feit dat het kabinet een van de meest actieve steunverleners is aan Oekraïne, en ook als het daarbij aankomt op additionele financiering?

De heer **Brekelmans** (VVD):

Kijk, wanneer de EU financiële steun geeft, wordt er weleens gedacht dat er een imaginaire pot is waar geld uit komt. Maar uiteindelijk wordt dat allemaal door de lidstaten opgebracht. Als ik dus zeg dat ik vind dat ook de EU meer structurele steun aan Oekraïne kan geven, dan realiseer ik mij terdege dat Nederland daar ook een bijdrage aan zal moeten leveren. Maar nogmaals, wat de precieze constructie betreft en wat de beste route is – zijn er nog bestaande middelen die kunnen worden gebruikt of zou je er bestaande tegoeden van ontwikkelingsbanken voor kunnen inzetten? – daar moeten we nog goed naar kijken. Maar dat er, zoals de heer Van der Lee zegt, structurele steun nodig is, zowel militair als civiel, dat realiseer ik mij terdege.

De **voorzitter**:

U vervolgt uw betoog.

De heer **Brekelmans** (VVD):

Dan ga ik naar Tunesië, want een migratiedeal met Tunesië is van groot belang om de instroom te verlagen en het aantal verdrinkingen op de Middellandse Zee te verminderen. Ik heb daarover twee vragen aan de Minister. Eén, wil hij pleiten voor een zo breed mogelijke deal, waarin Tunesië naast de eigen onderdanen ook andere nationaliteiten terugneemt? Daarnaast kunnen we natuurlijk niet alles op het bordje van Tunesië leggen en moet Tunesië ook worden ontlast. Daarvoor zijn ook weer migratieafspraken nodig met de herkomstlanden, met name in Afrika, waar de migranten oorspronkelijk vandaan komen. Wil de Minister ook toezeggen om tijdens de RBZ daarvoor te pleiten? Dan ga ik naar Kosovo.

De **voorzitter**:

Voordat u verdergaat, heeft de heer Ceder daar een vraag over.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):

Migratiepartnerschappen zijn belangrijk. Ik denk dat die hand in hand moeten gaan met de vraag of mensen daar op een menswaardige wijze opgevangen kunnen worden. Mijn zorg is dat, als wij deze deals gaan maken zonder menswaardige opvang, de EU zichzelf in de voet schiet en steeds ongeloofwaardiger wordt als de waardengemeenschap die zij meent te zijn. Dat zouden we dan geopolitiek de komende decennia honderdvoudig terugkrijgen. Volgens mij zijn die partnerschappen goed en daar sta ik ook achter, maar zij kunnen niet los worden gezien van de waarden die wij menen te hebben, namelijk menswaardige opvang en mensenrechten voor iedere persoon. Dat moet hand in hand gaan. Volgens mij schuurt het daar nu in Tunesië en ik lees daar te weinig over. Is de VVD het met mij eens dat het kader van de mensenrechten en van humane opvang een randvoorwaarde moet zijn, juist ook als het niet om menswaardigheid en om humanitaire redenen gaat, maar om geopolitieke redenen? Vindt hij ook dat dat een belangrijk aspect is, die randvoorwaardelijk zou moeten zijn voor hoe een afspraak met Tunesië of een ander land eruit komt te zien?

De heer **Brekelmans** (VVD):

Ik vind uiteraard dat menswaardige opvang onderdeel moet zijn van die afspraken en dat de mensen waar het over gaat, de migranten waar het over gaat, basale voorzieningen moeten krijgen. Dat moet op orde worden gebracht. Ik vind ook dat de Europese Unie of de landen die die deal met Tunesië sluiten, daar ook financieel aan bij moeten dragen. Waar ik wel een onderscheid in maak, is de bredere mensenrechtensituatie in Tunesië, want daar worden terecht veel zorgen over geuit. Daar moet de Europese Unie natuurlijk ook aan werken. Maar we hebben het eerder met Turkije

gezien: in Turkije is er ook behoorlijk wat mis met de mensenrechten, maar tegelijkertijd hebben we toch een deal kunnen sluiten voor Syriërs, die daar goed werden opgevangen en toegang kregen tot onderwijs en tot zorg. Daar kun je dus wel onderscheid in maken. Ik vind dat dat nu met Tunesië ook moet gebeuren. We moeten een deal sluiten die ervoor zorgt dat daar inderdaad, zoals de heer Ceder zegt, sprake is van menswaardige opvang. Daarnaast moeten we breder proberen om de mensenrechten in Tunesië te helpen verbeteren, maar je kunt niet met één deal meteen alles in een land oplossen.

De voorzitter:

Aanvullend, de heer Ceder. Kort.

De heer Ceder (ChristenUnie):

Ik ben blij met dat antwoord, want het kan nog spannend worden. Ik zie ook wel politieke druk om tot een deal te komen, maar ik heb nog weinig gehoord over de randvoorwaardelijkheid, dat het humanitaire ook randvoorwaardelijk zou moeten zijn. Kan ik erop rekenen dat de VVD-fractie de komende weken of maanden – ik weet niet hoe het tijdspad eruit ziet – die randvoorwaardelijkheid echt meeneemt in haar weging? Anders vrees ik namelijk dat wij ons als EU geopolitiek in de eigen voet schieten en dat telkens gewoon terug zullen krijgen. Kan ik de VVD als bondgenoot zien om daarin de komende maanden, of hoelang het ook duurt, gezamenlijk op te trekken en dat te blijven toetsen?

De heer Brekelmans (VVD):

Kijk, volgens mij biedt een brede deal of een breed partnerschap zoals dat nu wordt aangegaan, juist een mogelijkheid om de opvang van migranten te verbeteren. Kijk bijvoorbeeld naar Libië, een heel ander voorbeeld. Daar worden afspraken gemaakt met de kustwacht en daar is de opvang natuurlijk niet op orde. Dat geldt voor een aantal andere landen ook. Als je nu een breed partnerschap sluit – dat hebben we eerder met Turkije gezien – en je daar ook economische samenwerking aan verbindt en financiële steun geeft om de opvang op orde te krijgen, kun je echt inderdaad zorgen dat die opvang veel beter is dan nu het geval is. Ik heb premier Rutte en Von der Leyen horen zeggen dat juist menswaardige opvang en mensenrechten onderdeel zijn van die bredere afspraak, dus ik heb er vertrouwen in dat daar voortgang in zal worden bereikt.

De voorzitter:

Vervolgt u uw betoog. O, voordat u verdergaat mevrouw Piri.

Mevrouw Piri (PvdA):

Ik dacht «we laten het niet alleen aan de coalitie», dus ik heb ook een vraag aan de heer Brekelmans. Ik hoor hem eigenlijk zeggen dat hij niet wil dat alleen Tunesische onderdanen worden teruggedragen door Tunesië, maar ook onderdanen van andere landen. Bedoelt hij dan ook mensen die recht hebben op asiel in Europa, dat ook zij worden teruggestuurd naar Tunesië? Of bedoelt hij mensen die geen recht hebben op asiel en die geen Tunesiër zijn, om die terug te sturen naar Tunesië?

De heer Brekelmans (VVD):

Het liefste zou ik zien, net zoals met de Turkijedeal, dat bijvoorbeeld ook Syriërs, waarvoor Turkije natuurlijk een doorreisland is, kunnen worden teruggestuurd en dat je dus op die manier voorkomt dat bijvoorbeeld Syriërs een reden hebben om zelf een gevaarlijke oversteek te maken. Ik kan me voorstellen dat dat niet in één keer lukt met Tunesië op korte termijn, om zo'n heel brede afspraak te maken als destijds met Turkije. Misschien moet dat in meerdere stappen gebeuren. Ik zou dat uiteindelijk wel goed vinden, omdat je dan dus voorkomt dat mensen zelf die

gevaarlijke oversteek maken met alle humanitaire drama's van dien die we de afgelopen tijd ook weer veelvuldig hebben gezien.

Mevrouw **Piri** (PvdA):

Dan heb ik vervolgvraag, nog even los van het feit dat volgens mij president Saïed na het bezoek van president Von der Leyen en premier Rutte heel duidelijk heeft gemaakt dat hij geen behoefte heeft aan zo'n afspraak. Laten we dan theoretisch die exercitie doen. Volgens mij staat er ook in het coalitieakkoord – dat gold ook voor de deal met Turkije – dat zo'n land dan de facto moet voldoen aan het VN-Vluchtelingenverdrag, dat het mensen toegang moet geven tot het recht op asiel en dat het mensen toestemming moet geven om te werken in zo'n land. Vindt de heer Brekelmans dat Tunesië op dit moment aan die voorwaarden voldoet?

De heer **Brekelmans** (VVD):

Zover ik kan inschatten, denk ik dat daar nog dingen in verbeterd moeten worden, dus dat het op dit moment niet het geval is op sommige aspecten. Maar goed, dat is met Turkije ook zo en daar kan natuurlijk – dat weet mevrouw Piri – de afspraak over worden gemaakt dat dat wel op orde wordt gebracht. Het hangt dus er helemaal van af, hoe breed zo'n partnerschap is. Mevrouw Piri maakt terecht het onderscheid tussen of het gaat om mensen die nauwelijks tot geen recht hebben op asiel of die uit veilige landen komen of niet, of het breder is. Ik zeg alleen dat wat mij betreft de inzet vanuit Nederland zou moeten zijn dat er een zo breed mogelijke deal voor zo veel mogelijk groepen wordt gesloten, omdat ik uiteindelijk denk dat dat voor iedereen het beste is. En uiteraard, hoe breder het aantal groepen dat je kunt terugsturen, hoe meer er op orde zal moeten worden gebracht.

De **voorzitter**:

Dank u. Meneer Van der Lee, uw tweede en tevens laatste interruptie.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Dat snap ik, voorzitter. Ik ben kritisch op het voornemen om een deal te sluiten, want die deal is er nog niet. Politieke wenselijkheden leiden vaak tot een botsing met de rechtsstaat. In dit geval: als het zou worden verbreed tot het terugsturen van mensen die niet uit Tunesië zelf komen, daar waar de leider van dit land dermate heftig optreedt tegen de oppositie, waardoor er ook weer asiel verleend gaat worden aan Tunesiërs, maakt dat dat er een hele serie rechtszaken gestart gaat worden op het moment dat die door de VVD gewenste deal tot stand komt. Ik denk dat die juridisch heel veel haken en ogen heeft. Denkt de VVD werkelijk dat als het al tot zo'n afspraak komt, die überhaupt juridisch houdbaar is?

De heer **Brekelmans** (VVD):

Absoluut. Het Vluchtelingenverdrag en ook andere verdragen zeggen dat iedere persoon die op de vlucht is, recht heeft op een veilige plek en er staat nergens dat die veilige plek op een specifieke locatie moet zijn, of dat nou Europa is of een andere plek. Dus op het moment dat iemand die veilige plek heeft, voldoe je daarmee internationaalrechtelijk aan die verplichting. Dan wijs ik de heer Van der Lee toch nogmaals op de EU-Turkijedeal. In Turkije is natuurlijk ook van alles mis met de mensenrechten. De Turkse nationaliteit is een van de grootste nationaliteiten in ons asielsysteem. Op hetzelfde moment hebben we een deal kunnen sluiten voor Syriërs waarbij de mensenrechten wel voldoende op orde zijn gebracht, met toegang tot zorg en onderwijs. Je kunt dus met een land waarin de mensenrechten helaas niet volledig op orde zijn, een afspraak over terugname van migranten en mensen van andere nationaliteiten maken die internationaal-juridisch voldoet aan alle verdragen en er ook

voor zorgt dat de mensenrechten voor die specifieke groep niet worden geschonden.

De voorzitter:

Als laatste, aanvullend.

De heer Van der Lee (GroenLinks):

Ik denk toch dat er een vrij fundamenteel verschil zit tussen de Turkijedeal en de afspraken die men met Tunesië probeert te maken. Dat is het volgende verschil: het ene gaat om het binnen Turkije houden van vluchtelingen en die niet naar Europa sturen, en het andere gaat om vluchtelingen die Europa hebben bereikt en hier recht hebben op een procedure. Die zullen ook ten volle worden benut op het moment dat Tunesië zelf onveilig is, omdat in de praktijk asiel verleend gaat worden of wordt aan Tunesiërs die last hebben van het schenden van mensenrechten door de Tunesische regering. Dat is toch een onvergelijkbare situatie?

De heer Brekelmans (VVD):

Die situatie is precies vergelijkbaar, want ook in het geval van Syriërs kon een persoon die vanuit Turkije naar Griekenland ging, vrij snel weer worden teruggebracht naar Turkije nadat die op een Grieks eiland aankwam. Dat was precies de kern van de deal. Mevrouw Piri zegt terecht dat daar in de praktijk bij de uitvoering vragen bij te stellen zijn, maar het systeem functioneerde wel degelijk zo dat het voor een individuele Syriër ongunstig was om de oversteek te maken, want dan had je geen recht meer op asiel. Iemand anders kon dan worden overgebracht. Daar kan de heer Van der Lee van alles van vinden en daar kan hij nee bij schudden en zo, maar het heeft er uiteindelijk toe geleid dat het aantal migranten dat van Turkije naar Syrië ging in een korte tijd met een factor tien omlaagging, waardoor duizenden mensen niet zijn verdrongen. Dus ook vanuit humanitair oogpunt zou de heer Van der Lee daar iets positiever over mogen zijn. Ik zou het dus heel goed vinden als een dergelijk type afspraak ook met Tunesië gemaakt zou worden. Ik spoor de Minister ertoe aan om zich daarvoor in te zetten bij de RBZ.

De voorzitter:

Heel goed. Rond u uw betoog af.

De heer Brekelmans (VVD):

Dank, voorzitter. Ik ga nog naar Kosovo. Het werd al eerder genoemd. De spanningen lopen op. Er wordt gewerkt aan diplomatieke oplossingen. Mijn vraag is wat Nederland vindt van de arrestatie van de drie Kosovaarse politieofficieren. Mijn vraag is ook of de huidige NAVO-aanwezigheid voldoende is om de spanningen te de-escaleren. Of wordt erover nagedacht om die uit te breiden? Mocht een van de partijen zich niet aan de afspraken voor de escalatie houden, wat zijn dan wat Nederland betreft de consequenties? Welke middelen zou de EU moeten inzetten om de druk op beide partijen te houden?

Voorzitter. Als allerlaatste ga ik ook even naar het onderwerp digitale diplomatie. Het is namelijk goed dat dit jaarlijks op de agenda van de RBZ staat – eigenlijk is het meer een alinea – over een proactieve, geïntegreerde en strategische inzet van het volledige spectrum van instrumenten. Met name het proactief inzetten van instrumenten klinkt wat mij betreft heel goed, maar mijn vraag is hoe de Minister hier concreet invulling aan wil geven en hoe hij daar een begin mee gaat maken bij de aankomende RBZ.

De voorzitter:

Dank u wel. Mevrouw Piri, van de Partij van de Arbeid, uw eerste termijn. Gaat uw gang.

Mevrouw **Piri** (PvdA):

Dank u wel, voorzitter. Terwijl de Oekraïense strijdkrachten stukje bij beetje hun land terugveroveren op de Russen, wachten we hier op het akkoord van de 27 EU-lidstaten over het elfde sanctiepakket. De Minister schrijft dat hij hoopt op een spoedige afronding van deze onderhandelingen. Als ik het goed begrijp, liggen met name Griekenland en Hongarije dwars, omdat Oekraïne zes Griekse en Hongaarse bedrijven heeft genoteerd als sponsors van de oorlog. Is de Minister nog van plan om bilateraal de horten op te gaan om het akkoord te bereiken?

Dan had ik nog een vraag ten aanzien van Oekraïne, namelijk of er inmiddels meer bekend is over de vraag of er schot zit in het op de EU-sanctielijst zetten van de Wagner Group. We hebben het in een vorig debat gehad over een Zweeds initiatief. Ik sluit me graag aan bij de vragen van de heren Sjoerdsma en Brekelmans over Oekraïense krijgsgevangenen. Ik hoor graag van de Minister een appreciatie van het recente Afrikaanse vredesinitiatief.

Voorzitter. Dan de deal met Tunesië. Allereerst heb ik een procedurele vraag. De Minister schrijft in zijn brief dat de Commissie de voorstellen nog uitwerkt ter bespreking tijdens de Raad. Mijn vraag is dan: wordt de Kamer er dan daarna over geïnformeerd? Heeft de Kamer er dan ook nog iets over te zeggen of is het dan eigenlijk al afgehamerd? Ik heb namelijk nog voldoende inhoudelijke vraagtekens. Dat zal u niet verbazen. Natuurlijk ontkent ik niet dat Tunesië economische steun nodig heeft. Dat is, denk ik, in het belang van zowel de Tunesiërs als de stabiliteit in de hele regio, en dus ook in belang van onszelf. Het is voor mij alleen niet te verkroppen dat we met deze steun een president legitimeren die niet alleen mensenrechten en alle standaarden van goed bestuur aan z'n laars lapt, maar ook voor eigen gewin segregatie onder zijn bevolking aanmoedigt en Europa met migratie chanteert.

Voorzitter. De Minister schrijft in de geannoteerde agenda dat het kabinet voorstander is van een versterkte politieke dialoog. Daarbij benadrukt het kabinet dat vrijheden en democratische instituties alsmede ruimte voor het maatschappelijk middenveld essentieel zijn voor stabiliteit op de middellange tot lange termijn. Bedoelt de Minister daarmee dat vrijheden, democratische instituties en ruimte voor het maatschappelijk middenveld niet belangrijk zijn voor stabiliteit op de korte termijn? Zegt de Minister hiermee dat hij het voor de stabiliteit op de korte termijn niet belangrijk vindt dat Saïed het opsluiten van oppositieleden en activisten, het afschaffen van de rechtsstaat en het ontmantelen van het parlement ongedaan maakt? Gaat het kabinet er simpelweg mee akkoord dat Tunesië is verworden tot een dictatuur? Ik hoor graag van de Minister wat precies het politieke element van de deal is. Hoe moet president Saïed wat Nederland betreft op korte termijn zijn democratie en rechtsstaat versterken?

Voorzitter. Ik blijf me ook zorgen maken over Kosovo. Deze week kwamen twee explosieven tot ontploffing in Noord-Kosovo. Vorige week heeft Servië Kosovaaarse politiemannen gearresteerd. Zelfs NAVO-troepen bleken niet meer veilig. Het is essentieel dat de situatie de-escaleert. Daar zijn de Minister en ik het waarschijnlijk wel over eens. Ik snap alleen nog niet wat de strategie is van Nederland, behalve dialoog. Wat vindt de Minister van de installatie van burgemeesters in Noord-Kosovo en de daaropvolgende reactie van de Serviërs? Wat is de voortgang op het elfpuntenplan? Hoe beziet de Minister de spanningen in het licht van de relaties tussen de EU en Servië en tussen Servië en Rusland?

Voorzitter. Dan Iran. We kregen gisteren nog een petitie aangeboden door Iraanse activisten hier in Nederland. Ik hoor graag of er vordering is op dit vlak, namelijk het op de EU-terreurlijst zetten van de Revolutionaire Garde.

Tot slot, voorzitter, over Israël. De bouw van illegale nederzettingen gaat niet alleen door, maar is ook weer een stuk makkelijker gemaakt. De Verenigde Staten en de counterpart van de Minister hebben zich alarmerend uitgelaten. Die heeft gezegd dat hij diep verontrust is. Nederland is zoals altijd stil. Ik hoor graag wat nou eigenlijk onze opvatting is. Verwacht de Minister nog een EU-reactie?

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel. De heer Ceder, ChristenUnie.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):

Dank u wel, voorzitter. Er is al een flink aantal punten genoemd, dus ik zal het wat inkorten.

Ten aanzien van Rusland en Oekraïne horen we dat met name Griekenland en Hongarije zich verzetten tegen verdere aanscherping van de sancties. Kan de Minister vertellen waarom er verzet is en hoe het kabinet denkt dat we vanuit Nederlands perspectief op dit punt weer eensgezindheid kunnen krijgen?

Voorzitter. De heer Van der Staaij heeft het erover gehad, maar ook wij willen even stilstaan bij de situatie in Nagorno-Karabach. Want in de schaduw van de oorlog in Oekraïne speelt zich een andere oorlog af, namelijk die van Azerbeidzjan tegen Armenië. We hebben al vaker geprobeerd hier Europese aandacht op te richten, maar het heeft nog niet geholpen. Azerbeidzjan wil dat de Armeniërs vertrekken of zich onder het bestuur van Azerbeidzjan voegen, waarbij we weten dat hun leven dan niet zeker zal zijn. Volgens onze fractie, maar ook volgens anderen, is de blokkade een poging tot etnische zuivering. Ik zou graag aan de Minister willen vragen of hij dit anders ziet.

Voorzitter. Afgelopen week heeft EU-parlementariër van de ChristenUnie Peter van Dalen hierover ook een debat gehad. Naar ik begrepen heb, heeft de Europese Hoge Vertegenwoordiger voor buitenlandbeleid, Josep Borrell, toegezegd om op de aankomende Raad twee concrete voorstellen aan de Minister en zijn collega's voor te leggen, en dus ook aan Minister Hoekstra. Het eerste is om te onderzoeken of de gasdeal tussen de EU en Azerbeidzjan van tafel kan. Hier heb ik ook al eerder vragen over gesteld, namelijk of hiermee het sanctiebeleid niet ontweken wordt daar waar Azerbeidzjan gas aan de EU verkoopt en het voor intern gebruik via Rusland koopt. Is dat waar? En ten tweede: kan de Minister de lijn steunen om als er geen verbetering ontstaat te onderzoeken of die gasdeal van tafel kan? Ten tweede is voorgesteld of toegezegd om Azerbeidzjan een ultimatum te stellen om de blokkade op uiterlijk 1 augustus 2023 op te heffen en anders over te gaan tot gerichte sancties tegen de Azerifunctionarissen die hierbij betrokken zijn. Kan de Minister aangeven dat wij deze voorstellen, die eraan komen, gaan steunen? Wil hij de collega's ertoe oproepen om hiervoor te gaan? Als hier niet meer naar gevraagd wordt, ondanks de toezegging, kan de Minister dit dan opwerpen? Ik vraag me ook af hoe het staat met het vredesoverleg tussen beide landen, waar sprake van zou zijn.

Voorzitter. Kort nog iets over de berechting van IS'ers in Noord-Syrië. Dat staat ook op de agenda. Vorige week heeft het bestuur van Rojava, het autonome gebied in Noord-Syrië, bekendgemaakt dat het zelf maar de IS'ers die het al tijden gevangenhoudt, gaat berechten. Zoals de Minister weet, hebben ze tijdenlang gevraagd of de landen van herkomst in elk geval hun eigen mensen wilden overnemen en thuis wilden berechten, maar dat heeft zo ongeveer iedereen geweigerd, inclusief Nederland. Ze

gaan het dus zelf doen, al zijn ze geen erkende overheid. Ik zou de Minister willen vragen of hij bereid is hen hierin te ondersteunen waar dat kan. Zou hij hiervoor ook een pleidooi kunnen houden binnen de Raad? Voorzitter. Ten slotte de situatie in Iran. Daar hebben we al eerder over gesproken, naar aanleiding van de aangenomen motie over de zoektocht om de Revolutionaire Garde op de terreurlijst te plaatsen. Ik heb Minister Hoekstra gevraagd om een juridische onderbouwing waarom dit niet zou kunnen. Kan die openbaar gemaakt worden en kan die ook van tafel? Ik vraag me af wat de stand van zaken is. Afgelopen week hebben we een technische briefing of een gesprek gehad met Comité Iran Vrij. Ook daarin rees de vraag, naar analogie van de PKK, waarom dit niet mogelijk zou zijn. Ik vraag me af welke stappen de Minister voor zich ziet en hoe het daar nu mee staat op Europees vlak. Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:

Dank u wel. We gaan naar de overkant, naar de heer Kuzu van DENK.

De heer **Kuzu** (DENK):

Voorzitter, dank u wel. Tunesië wordt de nieuwe poortwachter van fort Europa. Met die langgekoesterde droom gingen Rutte, Von der Leyen en Meloni langs bij president Saïed van Tunesië. Het gelukkige drietal ging op bezoek bij een president die gelooft in omvolkingstheorieën. Zo was er volgens hem een complot om de demografie van Tunesië te veranderen. Ik vraag me dan ook echt af wat de drie leiders zagen tijdens de Tunesische klopjacht op zwarte Afrikanen. Hoe kwam het in hen op om ook over te gaan tot het versterken van de economische relaties? Dit drietal is van plan om een gedesillusioneerde man te belonen met een goed gevulde zak geld. Wij begrijpen allemaal wel waar deze zaak toe dient, want in de strijd tegen vluchtelingen is op dit moment niets, maar dan ook helemaal niets, ons te gek. Zo omarmt team Europa Saïed als een waardevolle partner en kent hem een zak van 1 miljard euro toe. In ruil voor het terugtrekken van migranten die op de vlucht zijn voor het Tunesische geweld, zwaaien wij met een zak geld voor iemand die een geestverwant is van de heer De Roon.

Voorzitter. Ook in Europa zien wij spanningen, helaas. Nederland maakt zich hard voor de mensenrechten, maar de afgelopen weken heeft de Servische president Vucic op verschillende manieren geprobeerd om de situatie in Noord-Kosovo te ontregelen. Drie Kosovaarse grenswachten worden gekidnapt op Kosovaars grensgebied en overgebracht naar Servië. Ze worden berecht door een Servische rechter en worden vastgehouden in Servië. Onder leiding van Vucic boycotten demonstranten de Kosovaarse instituties in Zvečan, Leposavić en Zubin Potok. In de overige gemeentes, waar 60% van de Serviërs woont, is er helemaal niks aan de hand. Ik vraag me dan ook hardop af hoe deze Minister kan schrijven dat we het belang van een evenwichtige aanpak met beide partijen onderschrijven. Zien we hier niet gewoon een goedkope uitruiltruc van de EU, onder leiding van Borrell en Lajčák, die Kosovo willen dwingen om een Republika Srpska 2.0 te creëren in Kosovo? Hebben wij in Bosnië en Herzegovina niet gezien dat dit niet werkt? Ik wil graag weten hoe deze Minister zich ervoor in gaat zetten dat Servië Kosovo eindelijk erkent. Is dit ook deel van het de-escalatieplan? Voorzitter. Mijn fractie hoort de Minister zeggen dat hij evenwichtigheid, even-handedness, betracht in het conflict tussen Armenië en Azerbeidzjan. Dat gaat nogal lastig met een pro-Armeniëlobby in de Kamer, zoals de heer Ceder en de heer Van der Staaij vandaag al hebben laten zien. Ook in Duitsland en Frankrijk zien we dat mensen druk uitoefenen om parlementen te beïnvloeden. Mijn fractie vindt het dan ook goed – dat is de andere kant van het verhaal – dat er vanaf mei vijf inhoudelijke onderhandelingen hebben plaatsgevonden tussen Azerbeidzjan en

Armenië om te komen tot een vredesakkoord. Er is al overeenstemming bereikt over veel artikelen van het vredesverdrag, maar de Minister schrijft in zijn brief dat Azerbeidzjan de meest recente onderhandelingen om onduidelijke redenen heeft uitgesteld. Ik heb een beetje navraag gedaan. De reden voor uitstel was een officieel staatsbezoek. Ik vroeg me af: hadden de ambtenaren van de Minister dat niet even kunnen uitzoeken? Want ik kan het als leek heel makkelijk vinden. Daarmee wordt er weer een bepaald beeld gecreëerd, alsof er helemaal geen vredesonderhandelingen zijn, waar de heer Van der Staaij en de heer Ceder dan weer bovenop springen. Volgende week zullen er, naar ik heb begrepen, nieuwe data worden vastgesteld om de vredesonderhandelingen voort te zetten. Ik hoop dat de heer Ceder en de heer Van der Staaij inzien dat vrede in dat gebied ervoor zorgt dat er minder bloed vergoten wordt en dat volkeren dichter bij elkaar kunnen komen.

De **voorzitter**:

U heeft een vraag van de heer Ceder.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):

Ja, want ik word hier direct op aangesproken. Er wordt aangegeven dat ik heel sterk beïnvloed ben door lobbyisten. Ik heb net aangegeven dat ik ook vrede wil. Er was ook lange tijd vrede, maar de situatie is geëscaleerd. Wat er volgens mij nu plaatsvindt – ik wil de heer Kuzu vragen of hij dat met mij eens is – is dat er een blokkade is van voorzieningen, van eten en andere voorzieningen. Als dat zo doorgaat en je geen alternatieve routes vindt, zullen er feitelijk gewoon mensen sterven, omdat de enige toegang tot die voorzieningen afgesloten is. Dat zou moeten stoppen, even los van de andere conflicten, want daar kunnen we het over hebben. Ook ik ben voor vrede. U bent het toch wel met me eens dat die blokkade om humanitaire redenen zou moeten stoppen?

De heer **Kuzu** (DENK):

Ik denk dat de heer Ceder zich breder moet laten informeren dan alleen door de lobby die hem op dit moment informatie geeft. We hebben het er in de twee vorige commissiedebatten over de Raad Buitenlandse Zaken ook over gehad. Ik ben er een voorstander van dat de corridor geopend wordt, mede naar aanleiding van de afspraken die zijn gemaakt in het tripartiete overleg, dat uiteindelijk heeft geleid tot een overeenkomst. Ik zie dat de vredesonderhandelingen op dit moment erg kwetsbaar zijn. Tegelijkertijd zie ik dat er wel onderhandelingen worden gevoerd om te komen tot vrede, waar dit onderdeel van is. Er wordt heel hard geroepen dat humanitaire konvooien geen toegang tot dit gebied hebben, maar dat klopt gewoon niet. Daarover moet u zich echt beter laten informeren, meneer Ceder.

De **voorzitter**:

De laatste interruptie, aanvullend, want dan zijn uw interrupties op.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):

Volgens mij gaat de heer Kuzu om een simpel punt heen waar ik naar vraag. Ja, ik wil vrede. Hoe die tot stand komt, laat ik over aan de partijen. Maar vrede willen afdwingen door middel van het afsluiten van de enige toegangsweg is niet oké. Dat is de heer Kuzu toch met me eens? Of vindt hij dat wel een gerechtvaardigde manier? Overigens zijn de heer Van der Staaij en ik hier niet de enigen in. In EU-verband is er ook brede consensus over. Volgens mij is er een brede consensus dat dit niet oké is. Dat is al meerdere keren aangegeven. Je kunt vrede bewerkstelligen op heel veel manieren, maar dit is er daar niet één van. Dat vindt u toch ook?

De heer **Kuzu** (DENK):

Dat is dus precies wat ik zeg: laat u zich alstublieft breder informeren dan alleen door de lobby van een bepaalde kant. Als u kijkt naar het bredere verhaal, ziet u dat humanitaire konvooien wél toegang hebben tot het gebied. Ik heb overzichten gezien van hoeveel auto's met humanitaire hulp op dit moment de Laçincorridor passeren. Ik hoop dat de heer Ceder het ermee eens is dat die gebieden internationaalrechtelijk gezien – ik hoop dat de heer Ceder ook voorstander is van het internationaal recht – wel degelijk horen bij het grondgebied van Azerbeidzjan en niet bij dat van Armenië. Er moet humanitaire toegang zijn. Dan gaat het dus om humanitaire aspecten en niet om de doorvoer van allerlei wapens onder het mom van humanitaire hulp, want dan zouden we inderdaad wel een grens moeten stellen. Ik hoop dat de heer Ceder humanitaire konvooien niet als dekmantel voor het doorvoeren van wapens wil gebruiken.

De voorzitter:

U mag uw betoog afronden.

De heer Kuzu (DENK):

Ja. Ik ga naar het Midden-Oosten. Daar kampen de Palestijnen al tijden met onmenselijke onderdrukking. Nu is er weer een plan aangekondigd voor 4.560 nieuwe wooneenheden op de bezette Westelijke Jordaanoever. De Verenigde Staten hebben zich daarover uitgesproken. Na de volgende Raad Buitenlandse Zaken verwacht ik eindelijk ook een statement van de Europese Unie.

Voorzitter. Wij hadden al eerder schriftelijke vragen gesteld over de situatie in Sudan. Daar zijn nog steeds Nederlandse staatsburgers die het land proberen uit te komen. Ik verzoek de Minister om een ultieme poging te doen om deze mensen het land uit te krijgen.

Voorzitter. Mijn laatste vraag gaat over een journalist in Pakistan. Tijdens het debat over de vorige Raad heb ik het er ook over gehad. Ik zou graag willen dat de Minister navraag doet naar de toestand van Imran Riaz Khan, een verdwenen journalist in Pakistan.

Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

Hartstikke goed. Meneer De Roon, wilt u het woord voor een interruptie of voor uw eigen termijn?

De heer De Roon (PVV):

Een persoonlijk punt, voorzitter. De beschuldiging dat een dictatoriaal-autoritair leider van een ander land een geestverwant van mij is, werp ik verre van mij. Ik moet ook zeggen dat ik het heel spijtig vind dat dit soort uitspraken hier worden gedaan, want ik verwacht van deze overleggen gewoon een zakelijke en ook scherpe, felle discussie. Als we met modder gaan gooien, kunnen we dat allemaal gaan doen, maar dat levert niks op als het gaat om de inhoudelijke zaken waarover we hier spreken. Ik stel dus voor – dat zeg ik tegen alle collega's – om dat niet op die manier te doen. Als je concreet iets wilt zeggen over of vragen aan mij, kan dat natuurlijk, maar op deze manier van moddergooien en op deze provocatie ga ik niet in.

De heer Kuzu (DENK):

Kan ik daar nog op reageren, voorzitter?

De voorzitter:

Er is geen persoonlijk feit richting u gemaakt, meneer Kuzu. Dit was een algemene opmerking van de heer De Roon. U mag wat zeggen, maar we gaan niet met modder gooien, zoals de heer De Roon net ook aangaf.

De heer Kuzu (DENK):

Voorzitter, ik heb niet gezegd dat ze geestverwanten zijn. Ik had het over geestverwanten in de zin dat ze beiden verspreiders zijn van omvolkings-theoriën. Maar ik hoor de heer Bosma in deze Kamer allerlei zaken verspreiden over omvolking. Ook als ik kijk naar vertegenwoordigers van onder andere de PVV in Overijssel, dan houd ik stand dat Saied een geestverwant is van de PVV, voorzitter.

De heer **De Roon** (PVV):

Dan moet ik daar toch weer op reageren, want u heeft mij dat nog nooit horen zeggen, maar ik hoor u nu wel zeggen dat die dictator een geestverwant van mij is. Het is een persoonlijk feit, meneer Kuzu, dat ik hier maak. En verder niks.

De heer **Kuzu** (DENK):

Ik corrigeer...

De **voorzitter**:

Nee, we stoppen nu.

De heer **Kuzu** (DENK):

Ik corrigeer dat. Het is geen geestverwant van de heer De Roon maar van de PVV.

De **voorzitter**:

En daarmee sluiten we deze discussie: het is geen geestverwant. Dat heeft u nu aangegeven. De heer De Roon heeft het anders gehoord. De rest van de commissie volgens mij ook. Ik betreur dat dit hier uitgesproken wordt. Volgens mij is dat niet de wijze waarop deze commissie met elkaar debatteert. Meneer De Roon, u mag uw eerste termijn doen.

De heer **De Roon** (PVV):

Dank, voorzitter. Het Oekraïense offensief is begonnen, maar verloopt moeizaam. Er zou nu sprake zijn van een zogenaamde tactische pauze, maar we moeten constateren dat het begrip «pauze» in deze wrede oorlog een heel relatief begrip is. Het kabinet veroordeelt, zo las ik, de verwoesting van de stuwdam bij Nova Kachovka, en beoordeelt die als een oorlogsmisdrijf. Is dat misdrijf gepleegd door de Russen, zo vraag ik de Minister. Over de schuldvraag staat opvallend genoeg verder niets in de brief, terwijl de premier eerder zei, ik citeer: «dat de Russen er absoluut achter zaten». Graag een reactie van de Minister.

Dan Belarus. Volgens Poetin heeft Rusland nu echt tactische kernwapens geplaatst in Belarus. Eerder schepte Loekasjenko er al over op. De wapens zouden krachtiger zijn dan de bom op Hiroshima. Een paar dagen geleden stelden de Amerikanen nog dat Poetin niet tot inzet zou overgaan, maar kort daarna heeft president Biden toch wel «it is real» gezegd over het risico. Is de risicoanalyse veranderd? Hoe beoordeelt het kabinet het nieuws dat Moskou zijn kernwapens in Belarus heeft gestationeerd?

Dan Armenië-Azerbeidzjan. In de regeringsbrief staat dat Azerbeidzjan geen trek heeft in onderhandelingen met Armenië. Ondertussen is de humanitaire situatie in de regio Nagorno-Karabach dramatisch. Er gaan geluiden op om Azerbeidzjan een deadline te stellen voor het openen van de levensader, de Laçincorridor, met een dreiging van sancties achter de hand. Ziet het kabinet zo'n deadline, met daarbij eventueel sancties om achter de hand te hebben, ook zitten? Borrell zou dit voorleggen aan de lidstaten. Ik heb nog niet gezien dat dit gebeurd is. Misschien kan de Minister daar ook duidelijkheid over geven.

Dan de EU-missie in Armenië. Het kabinet levert vijf experts, civiel en politie, aan een EU-missie in Armenië. Deze missie heeft geen toegang tot Nagorno-Karabach of tot de Laçincorridor. Wordt er op de achtergrond nog wel gewerkt aan het verkrijgen van die toegang, of is dat een verloren

zaak? Op de Twittertijdlijn van de missie staat dat er maximaal 103 mensen wekelijks 3.800 kilometer afleggen voor patrouilles. Heeft het wel zin om met zo weinig mensen zo'n enorm gebied op die manier te willen monitoren? Graag een reactie van de Minister.

Dan de kwestie van de Revolutionaire Garde in Iran en van Wagner: moeten die wel of niet op terroristenlijsten worden gezet? Over Wagner het volgende. Nederland en de EU slagen er maar niet in om terroristen op die terroristenlijst geplaatst te krijgen. Over Wagner is het verhaal dat Nederland met EU-partners de mogelijkheden blijft onderzoeken om toch tot plaatsing te komen. Dat stond in het verslag van de vorige Raad Buitenlandse Zaken. Maar wat is de stand van zaken op dit punt op dit moment? Waarom staat dit niet meer op de agenda van de aankomende Raad?

Over de Iraanse Revolutionaire Garde het volgende. Bij het kwalificeren van die garde als terreurgroep duikt er een ander probleem op, namelijk een juridisch advies van de Europese Unie dat niet geopenbaard mag worden. Voor openbaring is een meerderheid van de Raad nodig, schreef de Minister ons op 11 mei. Waarom is die meerderheid er dan nu nog steeds niet? Heeft de Minister daar wel voor gelobbyd? Zo ja, op welke manier? En waarom zet de regering de garde niet alvast op de Nederlandse nationale terreurlijst? Dat zou toch een goed voorbeeld geven voor anderen.

Tot slot, voorzitter, het in rechte aansprakelijk stellen van Iran en de Revolutionaire Garde. Nederland en Canada dagen Syrië voor het Internationaal Gerechtshof. Bij de PVV willen we niet discrimineren, dus we vragen ons hardop af of Iran niet eenzelfde soort behandeling verdient. De mensenrechtenschendingen gepleegd door Syrië doen tenslotte niet onder voor hetgeen we in Iran zien. Sterker nog, het bewind van Iran en het bewind van Syrië zijn uit hetzelfde slechte hout gesneden. Graag een reactie van de Minister op dit idee.

De voorzitter:

Harstikke goed. We gaan naar de laatste spreker in de eerste termijn. O, u heeft eerst een interruptie van de heer Kuzu.

De heer Kuzu (DENK):

Ik vroeg me af wat de heer De Roon vindt van de omvolkingstheorieën van de heer Saïed, president van Tunesië.

De heer De Roon (PVV):

Ik heb die theorieën helemaal niet tot mij genomen en zijn argumentatie ken ik ook niet. Ik kan daar inhoudelijk dus niet op reageren. Dat doe ik dan ook niet.

De voorzitter:

Meneer Kuzu, uw laatste vraag.

De heer Kuzu (DENK):

Dit zal vast nog wel een keer aan de orde komen. Deze vraag ga ik dan bij een volgend debat stellen aan de heer De Roon.

De voorzitter:

Dank u wel. Uitstekend. Meneer Van der Lee van GroenLinks, u bent de laatste spreker in de eerste termijn. Gaat uw gang.

De heer Van der Lee (GroenLinks):

Dank, voorzitter. Terecht hebben veel collega's al gesproken over de oorlog en het offensief dat in gang is gezet, maar ook het feit dat het een heel zwaar gevecht is, dat waarschijnlijk nog lang zal duren. Onverkort steunen wij Oekraïne en het Oekraïense volk in zijn strijd tegen een heel

brute agressor, die onophoudelijk oorlogsmisdaden pleegt. In dat kader wil ik toch weer een aantal punten aanstippen, die we al vaker hebben besproken maar waarop de voortgang echt teleurstellend is. Het is trouwens ook terecht dat de heer De Roon erover sprak: de Wagner Group. Waarom wordt daar niet op geacteerd? Als ik het goed begrijp uit het verslag, is het nu nodig dat er een uitspraak komt van een nationale of bevoegde autoriteit. Waarom neemt Nederland daar dan niet een initiatief in en zorgt het niet dat zo'n uitspraak er snel komt, zodat die Wagner Group zo snel mogelijk op een terrorismelijst wordt geplaatst?

Datzelfde geldt voor Iran. Ik ben ook benieuwd. Ik zag een opiniestuk van een ambtsvoorganger van de huidige Minister, waarin het punt wordt gemaakt dat er ongeacht het juridische advies gewoon een mogelijkheid is, ook in juridische zin, voor de algemene Raad om daar een besluit over te nemen. Klopt dat? Waarom wordt er geschermd met juridische perikelen als er ook gewoon een politiek mandaat bestaat om een politieke beslissing te nemen? Is de Nederlandse overheid bereid dat te initiëren en dit op de agenda te zetten?

Terug naar Oekraïne. Helaas zijn er weer berichten, bevestigd door DNB, dat bij de sanctiehandhaving financiële entiteiten in Nederland niet doen wat ze wettelijk zouden moeten doen. Daar hebben we vragen over gesteld in het schriftelijke overleg over de algemene Raad, maar ik ben wel benieuwd hoe de coördinerend Minister op het terrein van fraude en handhaving van het beleid ervoor zorgt dat er door deze financiële entiteiten in Nederland veel sneller geacteerd wordt op het gebied van sancties.

Daarbij wil ik nog een specifiek punt maken over confiscatie. Daar hebben we het vorige week ook over gehad. Het is terecht dat die ratificatie niet is doorgezet. Specifiek heb ik de vraag of het mogelijk is – er zijn experts die dat suggereren – dat vonnissen die in Oekraïne zijn geveld, in Europa ten uitvoer worden gebracht. Er zijn rechterlijke uitspraken waarin mensen hebben aangegeven dat hun huis is gebombardeerd. De dader is bekend en er is een recht op schadevergoeding. Kunnen dat soort vonnissen niet worden aangegrepen om tot confiscatie van bevroren tegoeden in Europa over te gaan? Is de Minister bereid om dat uit te zoeken en om zich ook aan te sluiten bij de stappen die zijn Belgische collega op dit moment zet op het terrein van confiscatie?

Er is ook veel gesproken over de Tunesiëdeal. Laten we precies zijn, ik moet zeggen: het gaat om afspraken die misschien leiden tot een deal. Ik sluit me ook graag aan bij de vragen die mevrouw Piri heeft gesteld, ook over het proces. Wij worden hier namelijk als Kamer via de media over geïnformeerd en krijgen geen details. Het wordt vervolgens besproken op een vergadering waar wij niet bij zijn, en we worden met een uitkomst geconfronteerd met allerlei risico's en vragen, bijvoorbeeld in juridische zin. Dit is weer zo'n stap die de legitimiteit en de geloofwaardigheid van ons buitenlandbeleid in brede zin ondergraaft. We willen inzetten op bredere partnerschappen, ook in het belang van steun voor Oekraïne bijvoorbeeld. Maar wat gaan we doen? We gaan heel specifiek op migratie hele dubieuze deals sluiten en halen tegelijkertijd, als het gaat om de grondoorzaken, 3,4 miljard uit het budget voor ontwikkelingssamenwerking voor onze nationale opvang van asielzoekers. Met de mond zeggen we van alles, maar in de praktijk handelen we op een manier die onze geloofwaardigheid totaal ondergraaft, zeker als het gaat om zuidelijke landen. Mijn oproep aan de Minister is dus: doe dit niet. Dan zou ik ook nog wat willen zeggen over Taiwan.

De voorzitter:

Dat moet wel kort.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Ja. Is de Minister bereid om óf in de RBZ óf in aanloop naar de Europese top aan te dringen op een verdere intensivering van de banden met Taiwan, ook op Europees niveau? Welke concrete stappen is hij bereid daarin te zetten? Punt.

De voorzitter:

Dank u wel, uitstekend. U heeft één interruptie, van de heer Ceder. O, dat mag niet, sorry! U bent door uw interrupties heen. Daar kan ik niks aan doen. Jammer inderdaad. Dan had u beter moeten timen. We gaan schorsen tot 11.15 uur. Dan hebben we nog één uur en drie kwartier voor het restant van het debat. De Minister kan zich nu gaan voorbereiden op de reactie in eerste termijn.

De vergadering wordt van 11.01 uur tot 11.18 uur geschorst.

De voorzitter:

Dames en heren, we gaan naar de beantwoording door de Minister in eerste termijn. De heer De Roon wil nog een mededeling doen. Gaat uw gang.

De heer De Roon (PVV):

Ja, even een kort punt van orde. Ik moet om 11.45 uur deze bijeenkomst verlaten omdat ik dan naar een andere bespreking hier ga, maar ik zou de Minister willen vragen of het mogelijk is dat hij mijn vragen al voor 11.45 uur beantwoordt. Als dat niet kan, is dat ook geen grote ramp, want mijn medewerker volgt deze sessie ook.

De voorzitter:

Dank u wel. Dan gaan we meteen ook de spelregels vaststellen voor de beantwoording door de Minister. U krijgt allemaal drie interrupties in tweeën. Die zijn kort en bondig, anders ga ik u gewoon heel simpel onderbreken als de vraag helder genoeg is. Dan hebben we genoeg tijd om alle vragen te doen. Ik vind namelijk dat iedereen daar de ruimte en de mogelijkheid voor moet krijgen. Meneer de Minister, bent u zover?

Minister Hoekstra:

Zeker, voorzitter. En excuus, want mijn op zichzelf goede gewoonte om in één keer door te gaan, heb ik deze keer toch moeten verlaten. Er waren heel veel vragen. Overigens gingen die, met uitzondering van Oekraïne, maar beperkt over de onderwerpen die op de agenda staan. Ik ga proberen om alle vragen zo goed mogelijk te beantwoorden. Ik hoop dat ik ook tegemoet kan komen aan het verzoek van de heer De Roon. Ik zou het overigens wel thematisch willen doen, anders loop ik echt vanaf minuut één het moeras in. Ik dacht te beginnen met de oorlog in Oekraïne. Dan Armenië, Tunesië, het MOVP en Kosovo. En dan is er nog veel meer gevraagd, maar dat ga ik proberen daarna te clusteren.

Ik begin met alle vragen over Oekraïne en Rusland. Ik doe de oorlog, gerechtigheid en sancties en zo allemaal in één grote vergaarbak, met uw goedvinden, voorzitter.

Ik begin met de vraag van de heer Sjoerdsma over een hybride of niet hybride tribunaal. Het standpunt van het kabinet is dat wij daar echt pragmatisch naar kijken, omdat wij het sowieso verreweg het belangrijkste vinden dat dat tribunaal er komt. Wat ons betreft zijn er drie sporen. Het eerste spoor is dat wat de procureur-generaal uit Oekraïne zelf kan doen op Oekraïens grondgebied. Het tweede is wat het ICC kan doen. De meeste zaken zijn daarvan bekend. En drie is het tribunaal. Dat moet er echt komen, maar zeker omdat velen naar ons kijken als potentieel gastland, vind ik het het verstandigst om daar open in te zitten. Ik merk wel dat, zeker breder in de internationale gemeenschap, velen toch geporteerd lijken van een hybride variant. Dat is even de stand van het

gewas nu. Maar wij zetten ons er vooral voor in om binnen de Group of Friends – de core group, moet ik eigenlijk zeggen – maar ook daarbuiten ervoor te pleiten om dit te regelen. Het is namelijk ontzettend belangrijk om gerechtigheid te laten zien in dit dossier. Maar zie hoe vaak wij Tokio en Neurenberg hier hebben aangehaald in de afgelopen weken en maanden; dit heeft uitstralingseffecten ver voorbij deze oorlog. Dat ten aanzien van dit onderdeel.

Voorzitter. Dan is er de vraag van de heer Sjoerdsma hoe we nou verdergaan met de schade. Ook anderen hebben daarnaar verwezen. Ik heb vorige week plenair nog tegen de Kamer gezegd, maar dat was volgens mij in een debat waar relatief beperkte animo voor was, dat ik na de zomer denk te komen met nog meer helderheid over hoe er in Europa wordt gekeken naar die confiscatie. Ik heb daarover eergisteren ook nog gesproken met de Amerikaanse Attorney General, Garland, omdat de Amerikanen inderdaad, zoals Sjoerdsma zei, wellicht een pad hebben gevonden maar ook zien dat je het eigendomsrecht moet respecteren. Hoe ga je daar dus mee om? Ik denk dat we allemaal de logica zien van bevroren. Dan kan je het later gebruiken bij verrekening, zoals dat juridisch heet, als je de schade hebt bepaald. Als er een andere manier is die juridisch goed is, ben ik daar ook graag voor thuis. We moeten daar ook een keer duidelijkheid over geven, want ik snap de vraag van de Kamer heel goed. Het is overigens ook de vraag die ik zelf steeds stel: hoe zou het wél kunnen? Hopelijk is daar iets meer duidelijkheid over na de zomer.

De heer Boswijk, net als de heer Brekelmans en ...

De voorzitter:

Voordat u verdergaat: u heeft een interruptie van de heer Sjoerdsma.

De heer Sjoerdsma (D66):

Ja, want duidelijkheid na de zomer is natuurlijk prettig, maar ik had ook een aantal wat meer specifieke vragen gesteld. Ziet het kabinet de resolutie uit de AVVN als basis of de voorlopige uitspraak van het Internationaal Gerechtshof? Of verwacht het kabinet dat bijvoorbeeld een definitief oordeel van het gerechtshof een basis kan zijn voor confiscatie? De route die de Minister schetst, waarin we straks gaan verdisconteren, klinkt als een logische en prima route, maar idealiter zou je dat geld natuurlijk nu al gebruiken om dingen te compenseren. Vandaar alvast deze vraag.

Minister Hoekstra:

Dat zou ik echt even door juristen willen laten uitzoeken. Ik kan me die gedachtegang namelijk op zichzelf goed voorstellen, maar ik weet gewoon niet of dat behalve pleitbaar ook juridisch houdbaar is. En dat is volgens mij wat je uiteindelijk zou willen. Overigens zit er nog één sub aan die ook weleens opkomt in deze gesprekken, en dat had ik misschien zonet moeten zeggen: zou je kapitaal dat je bevroren hebt wél mogen gebruiken om het te laten renderen, zodat het ook meer oplevert? Dan heb je namelijk straks ook meer geld dat je zou kunnen gebruiken. Dat is dus nog een apart onderdeel, waar juristen ook verschillende opvattingen over hebben. Dat ga ik ook proberen mee te nemen. Ik zeg de heer Sjoerdsma toe dat ik zijn vraag of ik nu al iets kan zeggen over de als-dan bij een sluitende uitspraak aan het einde van de rit, ga proberen mee te nemen voor na de zomer. Ik wil hier zelf graag klaarheid over bieden. Dat is ook makkelijker in de dialoog tussen de Kamer en mij. Daarom wil ik na de zomer met informatie komen. Ik weet niet zeker of dat dan het definitieve einde van het liedje is – dat kan ik gewoon niet beloven – maar ik vind wel dat het in onze dialoog verstandig is dat het kabinet dan nog een keer op papier zet waar we staan. Hopelijk is er dan meer duidelijkheid.

De heer **Sjoerdsma** (D66):

Heel graag. Ik krijg dan ook heel graag een reflectie op de vraag in hoeverre er als dit niet mogelijk is, een VN-compensatiecommissie nodig is om aan het eind van de rit wel daadwerkelijk de bevroren Russische centralebanktegoeden daarvoor te gebruiken. Natuurlijk was de commissie die ten tijde van Irak is opgericht, VN-VR-gemandateerd, maar mijn vraag specifiek aan deze Minister is of hij gelegenheid ziet om een dergelijke commissie vanuit de AVVN op te richten. Wil hij zich daarvoor inzetten? En zou die dan inderdaad wél voldoende basis vormen om die Russische gelden te gebruiken voor de wederopbouw in Oekraïne?

Minister **Hoekstra**:

Ik denk dat het zinvol is om een aantal van deze vragen juridisch gedegener te beantwoorden dan alleen maar tijdens een commissiedebat, en daarbij ook de laatste politieke stand van zaken te geven. Dan zal ik daarbij meenemen de Europese kant maar ook de dialoog met de Noord-Amerikanen.

De **voorzitter**:

U vervolgt uw betoog.

Minister **Hoekstra**:

Voorzitter. Ik was aangekomen bij het volgende punt. De heer Boswijk, maar overigens ook de heer Sjoerdsma, de heer Brekelmans en de heer Van der Staaij, vroegen allemaal hoe de oorlog verloopt en of wij nou voldoende doen. De heer Van der Staaij hield daarbij ook een betoog over medemenselijkheid, althans zo heb ik het geapprecieerd. We zien allemaal de berichten over het front. Daarvan kan je natuurlijk zeggen dat je nog meer succes met meer snelheid had verwacht of in ieder geval had gehoopt. Dat laatste kunnen we hier, denk ik, allemaal onderstrepen. Er zijn ook mensen die zeggen dat je bij zo'n soort diep ingegraven leger altijd een veel langere fase hebt van testen en opnieuw testen, en dat je dus niet kan verwachten dat je daar in één keer doorheen banjert en succes hebt. Dat zijn opvattingen van militair strategen, die daarin veel meer patroonherkenning hebben dan ik. Ik lees dat met belangstelling, maar ik ga hier niet doen alsof ik precies weet hoe het daar zit. Ik denk dat het ook niet behulpzaam is om dat debat hier te hebben. Wat mij betreft staat kaarsrecht overeind dat wij zullen moeten doorgaan met helpen op het gebied van munitie en wapens, want – ik heb dat hier vaker gezegd – op het moment dat dat opdroogt, zijn alle inspanningen tot nu toe voor niks geweest. Met alleen maar een superieur moreel, want dat heeft Oekraïne, en alleen maar tactische en strategische acumen, wat ze ook absoluut hebben, ga je het niet redden als je ook niet over de middelen beschikt om die oorlog te kunnen uitvechten. Tot nu toe hebben we dat, wat mij betreft, echt voldoende gedaan. Soms was het te laat maar we hebben dat wel zeer breed gedaan, en daar moeten we dus mee door. Daar is echt geen alternatief voor.

Dan het elfde sanctiepakket. Mevrouw Piri vroeg daarnaar, net als de heer Ceder, de heer Brekelmans en anderen. Wij blijven ons daar maximaal voor inzetten. Ik wil ook heel graag dat we vasthouden aan juist die onderdelen die gaan over sanctieontwijking. Sommigen vinden dat spannend; laat ik het zo zeggen. Ik heb mevrouw Piri ook goed verstaan over landen die zij als dwarsliggers betitelde. Ik wil aan haar toezeggen – ik doe dat natuurlijk plenair, maar we proberen ook bilateraal, zowel ambtelijk als politiek, te kijken hoe je uiteindelijk iedereen op dezelfde pagina krijgt – dat ik daar dus zonder meer mee doorga. Dat gaat dus over additionele categorieën en additionele mensen, maar zeker ook over sanctieontwijking. We moeten dat gewoon stap voor stap doen en volhouden. Wat mogelijk deze keer niet lukt, ga ik gewoon de volgende keer weer proberen in te brengen; dat blijft in ieder geval onze levens-

houding. Verder ben ik bewust een beetje abstract over het wat, wie en waar, want dat helpt niet in de anticipatie-effecten. Mevrouw Piri vroeg ook nog naar het sanctioneren van Wagner. Daarin zitten natuurlijk allerlei parallellen met Iran; daar kom ik zo nog op. Daarbij blijft de juridische basis wel elke keer ingewikkeld. Ter geruststelling en ter herhaling: Wagner staat natuurlijk al op twee Europese sanctielijsten. Mevrouw Piri weet dat, maar ik benoem dat wel even. Dat betreft het Mensenrechtensanctieregime en de Sanctieregeling territoriale integriteit Oekraïne.

Aan uw lichaamshouding te zien, gaat u mij onderbreken, voorzitter.

De voorzitter:

Ja, ik probeer daar altijd heel duidelijk in te zijn. U krijgt een interruptie van de heer Brekelmans.

De heer Brekelmans (VVD):

Het lijkt er toch wel op dat de effecten van die economische sancties minder zijn dan we misschien allemaal hadden gehoopt of verwacht, want Rusland heeft nog steeds een grote voorraad militair materieel, waar soms ook westerse chips en westerse onderdelen in worden gevonden. De noodzaak om die sanctie-omzeiling veel steviger aan te pakken, is volgens mij heel duidelijk. Er is nu een Duits voorstel – dat begrijp ik tenminste – om voor hightechproducten hetzelfde te doen als voor wapens, dus dat er toestemming nodig is voor doorverkoop. Is dat iets wat zou kunnen werken? Want een wapensysteem is vaak groot, dus dat smokkel je niet zomaar via allerlei routes een land in, maar bij chips en kleine onderdelen is dat natuurlijk veel ingewikkelder. Wat vindt de Minister daarvan?

Minister Hoekstra:

Dit is precies het dilemma. Ik heb een actieve herinnering aan meerdere dialogen die de heer Van der Lee en ik hierover hebben gehad. Toen ging het overigens ook over de vraag van de heer Ceder of je niet een chip of een merkteken in een chip aan kunt brengen. De hoeveelheden zijn enorm, er is heel veel op de wereldmarkt te krijgen en die dingen zitten in allerlei producten. Ik heb vaker het voorbeeld gegeven van de ijskast waar letterlijk chips uit worden gesloopt, die vervolgens in een drone worden gestopt. Dat laat dus ook zien dat het helemaal niet gaat om de meest hightechachtige apparatuur, maar ook gewoon om simpele dingen, waar miljarden producten van op de wereld zijn. Daarom heb ik daarin echt tegen gehangen, hoewel ik op zichzelf van Van der Lee en van Ceder heel goed begreep waarom zij die vraag stelden. De levenshouding moet wel blijven dat we bij dit soort voorstellen, zoals dit van Duitsland, kijken wat er wel kan en wat er wel praktisch uitvoerbaar is. Als het dus ook maar enigszins praktisch uitvoerbaar is en je het vervolgens door het poortje van de 27 landen heen kan duwen, dan doe ik er heel graag aan mee. Dat is dus ook hoe ik dit zou willen aanvliegen.

De voorzitter:

Voordat u verdergaat, heeft u een aanvullende vraag van de heer Brekelmans.

De heer Brekelmans (VVD):

Ik waardeer die inzet van de Minister heel erg en ik ben ervan overtuigd dat hij dat doet, maar de Minister zegt terecht dat wij als Kamer deze discussie natuurlijk inmiddels al een halfjaar tot driekwart jaar voeren. We hebben eerste de grote sanctiepakketten neergezet en sindsdien zijn handhaving en ontwijking het grote springende punt. Dan is de slotconclusie dus dat nu na een halfjaar tot driekwart jaar een paar entiteiten op die sanctielijst zijn gekomen. Dat is toch wel mager als je dat afzet tegen

de handelsstromen die via landen – laten we ze gewoon benoemen – als Armenië, Kazachstan, Turkije en noem het allemaal maar op, plaatsvinden. Ik snap dat de Minister diplomatiek probeert om dingen door een poortje te krijgen, maar misschien moet de boodschap daarnaast ook wel heel duidelijk zijn dat de EU op dit moment gewoon echt niet voldoende presteert hierin. Als we hier echt effectief iets aan willen doen, dan zijn daarin veel grotere stappen nodig en moeten we bepaalde landen eigenlijk ook veel meer onder druk zetten. Is de Minister dat met mij eens?

Minister Hoekstra:

Misschien toch eerst nog even algemeen over sancties en dan wil ik het in dialoog met de heer Brekelmans over die sanctieomzeiling hebben. Ten principale ben ik het heel erg eens met hem, en volgens mij ook heel breed met de Kamer: het is terecht dat we heel veel doen en het moet op een aantal onderdelen gewoon sneller. Dat is overigens ook de inzet van het Nederlandse kabinet. Ik zou daar wel in algemene zin nog aan willen toevoegen dat we realistisch moeten zijn ten aanzien van onze eigen verwachtingen. Mijn waarneming is dat sancties wel degelijk ingrijpende effecten hebben op de Russische economie, en overigens ook op de Russische oorlogsindustrie. Dat zeg ik niet alleen maar omdat dat mijn inschatting is op basis van de krant, maar ook luisterend naar mensen van niet-Europese veiligheidsdiensten, dus niet-EU-veiligheidsdiensten; dat voorbeeld heb ik eerder weleens gegeven. Tegelijkertijd heeft volgens mij niemand hier de illusie gehad – ik zeg het toch nog een keer – dat je met sancties alleen de oorlogsindustrie of de economie in Rusland kreupel zou kunnen maken; was het maar waar. We zien natuurlijk juist dat er heel veel gaten in de dijk zitten en dat het heel makkelijk is om aan chips te komen. Die illusie hebben we niet gehad en die moeten wij onszelf ook niet aanpraten, denk ik. Dus ja, er zijn allerlei effecten op de economie en op de oorlogsindustrie, maar sancties alleen gaan ons nooit het succes brengen waar wij met z'n allen zo vurig op hopen; dat is ook de realiteit. Bij dat laatste moet ik wel zeggen – dat wilde de heer Brekelmans ook nog van mij horen – dat ik het ermee eens ben dat we meer moeten doen aan sanctieomzeiling. Je kunt zeggen dat het sneller had gemoeten, maar ik vind het wel verstandig om de ingeslagen route af te lopen, met de sanctiegezant, die actief met landen zoals de -stannen, maar ook andere, in gesprek gaat en zegt: «Luister eens; dit gebeurt er en dit is wat we van je verwachten.» Helemaal aan het einde van het liedje kom je uit op een veel scherpere dialoog. Dat is volgens mij meer dan alleen diplomatieke voorzichtigheid.

Ik zie een heel voorzichtig knikje bij de heer Brekelmans; dat zeg ik even voor de notulen.

De voorzitter:

Dan bent u het waarschijnlijk met elkaar eens. Gaat u verder met de beantwoording, Minister.

Minister Hoekstra:

Voorzitter, de vraag van mevrouw Piri heb ik volgens mij beantwoord. De heer Boswijk stelt een terechte vraag over nucleaire retoriek. Elke keer dat iemand weer denkt nucleaire retoriek te moeten gebruiken, maakt hij zich zorgen, en ik denk dat wij dat allemaal doen. Die retoriek is natuurlijk zeer onverstandig. Die komt overigens vrijwel altijd van Poetin of zijn entourage. Medvedev doet dat regelmatig, maar anderen ook. Dat is zeer, zeer onverstandig. Boswijk vroeg in dat verband of je Loekasjenko kunt losweken van het Poetinregime. Wij maken nog steeds onderscheid. De sancties zijn ook niet 100% op hetzelfde niveau. Maar wij zien natuurlijk allemaal de buitengewoon ongemakkelijke versmelting en je moet je ook afvragen in hoeverre Belarus nog baas is op eigen grondgebied. Daar heb ik de grootst mogelijke vragen bij. En ja, sommige dingen zal men nog

min of meer zelf kunnen besluiten, maar je kan je toch ook niet aan de indruk onttrekken dat hij meer en meer in een soort net gezogen is, deels willend en deels misschien wel niet-willend; dat kan ik niet beoordelen. Daarin worden hem gewoon dingen opgedrongen. Waar wij kunnen, zullen wij dat uiteraard blijven doen, overigens ook in onze dialoog met de oppositie, die we van harte steunen. Er zijn natuurlijk allerlei mensen die met groot gevaar voor eigen leven proberen daar nog aan de weg te timmeren, vaak overigens vanuit het buitenland.

Dan was er een vraag van de heer Sjoerdsma, maar ook van anderen – ik heb niet alle namen opgeschreven – ten aanzien van de krijgsgevangenen. Onze informatie is dat het gaat om elf personen, waarvan er één van Hongaarse etnische afkomst is. De ander tien zijn etnische Oekraïners. Als ik het goed zeg, zijn die allemaal op vrije voeten. Drie van hen hebben zich gisteren gemeld bij de Oekraïense ambassade. Er zijn er zes, waaronder diegene met het dubbele paspoort, die zelf kennelijk nadenken over wat zij willen. Dat is de informatie die ik nu heb. Ik kan alleen maar onderstrepen wat Sjoerdsma en anderen daarover zeiden: het is natuurlijk überhaupt een heel merkwaardig bericht, want hoe kan dat nou? Maar op dit moment heb ik er niet meer informatie over. We hebben alleen via Oekraïne en de post in Hongarije uitgevraagd hoe het zit met deze elf mensen. Ik zou willen toezeggen dat ik informatie daarover met de Kamer deel, zodra er meer bekend is. Het kan overigens best zijn dat die informatie eerder via open bronnen tot de Kamer komt.

Het sanctiepakket hebben we volgens mij helemaal gedaan. Dan ...

De voorzitter:

Voordat u verdergaat, zijn er twee interrupties: eerst de heer Brekelmans en daarna mevrouw Piri. Dit is uw tweede interruptie, meneer Brekelmans.

De heer Brekelmans (VVD):

Het is natuurlijk fijn dat de Minister ons wil informeren als hij daar meer informatie over heeft, maar het klinkt wel een beetje passief, moet ik zeggen. Als dit waar zou zijn, dan is het wel een heel opmerkelijke en ook onacceptabele stap van Hongarije, want krijgsgevangenen overnemen doe je, als derde land, in overeenstemming met de twee landen waar het over gaat. Dan zorg je er in ieder geval voor dat het andere land, in dit geval Oekraïne, ook toegang heeft tot de krijgsgevangenen. Wil de Minister Hongarije daar dus ook kritisch op bevragen tijdens de aankomende RBZ, zodat het opheldering geeft over dit bericht?

Minister Hoekstra:

Ik wil allereerst even goed begrijpen wat er gebeurd is, en dat geldt ook voor dat bericht. Ik zei net dat ik het een merkwaardig of buitengewoon opvallend bericht vond – ik gebruikte volgens mij woorden van gelijke strekking – omdat ik echt nog niet van de hoed en de rand weet. Het enige wat ik snel heb laten uitzoeken vanwege de vragen hier, is hoe het staat met deze elf krijgsgevangenen. Iedereen dit hoort, zal zich afvragen wat daar nou gebeurd kan zijn. Dat is dus stap één. Vanzelfsprekend moet dat vervolgens tot een dialoog leiden, bilateraal maar ook potentieel komende maandag. Want ik kan me niet anders voorstellen dan dat ook mijn collega's zich afvragen: wat is dit bericht nou? Maar ik wil het wel eerst in die volgorde doen. Ook op dit deel van de piste, zoals de Belgen zouden zeggen, zal passiviteit niet onderdeel van mijn natuur zijn. Laat ik dat de heer Brekelmans in ieder geval toezeggen.

De voorzitter:

Voldoende? Dan gaan we naar mevrouw Piri.

Mevrouw Piri (PvdA):

Ik wil toch even hierop doorgaan, als ik alleen al kijk naar de officiële verklaringen die er van Hongaarse kant zijn uitgegaan. Vorige week zei de Minister van Buitenlandse Zaken van Hongarije dat de plaatsvervangend premier, de heer Zsolt Semjén, betrokken was bij de overdracht van deze krijgsgevangenen. En vandaag zei dezelfde Minister van Buitenlandse Zaken dat de Hongaarse overheid eigenlijk helemaal niet afwist van deze uitruil. Er klopt sowieso iets niet. Dus ik zou toch, los van de feiten... De feiten die er nu liggen, zijn al zeer alarmerend. We hoeven de interpretaties hier niet eens te uiten. Ik heb toch echt een verzoek aan de heer Hoekstra. Dit kunnen we als EU, als u met uw counterparts bij elkaar zit in Brussel, gewoon niet onbesproken laten.

Minister Hoekstra:

Daar ben ik het graag mee eens. Had ik het langer geweten, dan had ik dat natuurlijk allang gedaan. Maar ik zou ook graag van Oekraïne willen weten wat er aan de hand is, want het gaat over hun mensen, en ook wat men daar weet, niet weet, nog niet weet en behulpzaam vindt. Dat is ook iets wat ik wil doen richting maandag.

De voorzitter:

Voldoende? Gaat u verder met de beantwoording.

Minister Hoekstra:

Dan kom ik bij de heren Boswijk en Brekelmans. Ik heb al wat gezegd over de militaire samenwerking, maar het is misschien goed om in aanvulling daarop nog te zeggen dat we inmiddels 1,6 miljard aan steun hebben geleverd. Het ging ook even over luchtverdediging. We hebben recent 40 miljoen voor de snelle aanschaf van luchtverdedigingsmiddelen via een internationale coalitie weten te realiseren. En de genoemde en benodigde geniemiddelen zijn door Defensie geleverd. Als het goed is, is de Kamer daar eerder over geïnformeerd.

Loekasjenko hebben we gehad.

Dan heb ik nog de vraag van de heer Brekelmans en anderen over de tegoeden en de instellingen. Volgens mij vroeg ook de heer Boswijk daarnaar. Het is natuurlijk sowieso teleurstellend als een deel van de instellingen hun systemen niet orde blijkt te hebben. Wat ik ervan begrijp, is dat De Nederlandsche Bank deze instellingen inmiddels heeft opgedragen hun systemen zo snel mogelijk te verbeteren. De Minister van Financiën heeft in haar verantwoordelijkheid aan DNB gevraagd om er zo snel mogelijk over te rapporteren of die verbeteringen zijn doorgevoerd. Wij hebben als kabinet aangegeven dat we behoefte hebben aan meer duiding, juist als dit implicaties zou hebben. De Minister heeft gevraagd, en dat kan ik alleen maar onderstrepen, om zich ook schriftelijk door DNB te laten informeren. Dat leent zich dan ook weer voor dialoog met de Kamer.

De vraag over omzeiling heb ik volgens mij gehad. Dan ben ik, denk ik, door het blok Oekraïne heen. Sorry, ik heb er nog een paar.

De heer De Roon vroeg naar de damdoorbraak, een oorlogsmisdaad: is die gepleegd door de Russen? We hebben natuurlijk alle informatie gezien en alles wijst erop dat Rusland hiervoor verantwoordelijk is. Als je naar het slagveld kijkt en je de klassieke vraag in het strafrecht probeert voor te stellen – cui bono, wie heeft er baat bij? – dan kom je ook tot de conclusie dat dat Rusland is. Tegelijkertijd zou de volgende vraag zijn of ik nu sluitend bewijs heb. Nee, dat heb ik niet, dus dat vraagt nader onderzoek. Maar wij zullen hier maximaal aan de kant niet alleen van waarheidsvinding maar ook straks van accountability gaan hangen. Dat wilde ik nog zeggen.

De heer Boswijk vroeg ook nog naar de eerdere berichten over Nord Stream. Ook daar heb ik vorige week wat over in de Kamer gezegd, namelijk dat de eerdere uitspraken van de Minister-President en van

mijzelf vanzelfsprekend staan dat we dat tot de bodem willen hebben uitgezocht en dat we... Ik weet niet meer hoe ik het letterlijk gezegd heb, maar ik heb toen ook mijn zorgen en mijn ongenoegen daarover uitgesproken. Tegelijkertijd zeg ik met nadruk dat ik alles wat raakt aan inlichtingen niet de ene of de andere kant uit kan becommentariëren. Dat is nou eenmaal staande praktijk. Doe je dat één keer wel, dan ga je daarmee de suggestie wekken dat je dat in de toekomst ook zou kunnen doen. Daar moet ik echt van wegblijven. Daar is een ander kanaal voor met de Kamer.

De voorzitter:

De heer Van der Lee, u geeft kort aan welke vraag er gemist is. Als u uitweidt, dan kost dat u een interruptie.

Minister Hoekstra:

Ik heb er trouwens nog een van mevrouw Piri, maar daar zal de heer Van der Lee niet naar vragen.

De heer Van der Lee (GroenLinks):

Ik kan mezelf nog niet klonen. Was er in het begin al iets over Wagner gezegd? Ja? Kan de Minister dat toch nog voor mij herhalen?

De voorzitter:

Dat kost toch een interruptie. De Minister.

Minister Hoekstra:

Ik heb richting mevrouw Piri – ik heb de heer Van der Lee niet genoemd – aangegeven dat er al twee sanctieregimes zijn waar ze onder vallen. Ik ben natuurlijk op zichzelf graag voor het breed op de sanctielijst zetten, zoals dat ook voor de Iraanse Garde geldt. Tegelijkertijd is het juridisch advies nu dat dat niet kan. Ik herken eerlijk gezegd niet – maar ik wil het best nog een keer meer in detail uitzoeken – dat je dat politiek zou kunnen afkondigen en dat je daarmee vrij bent van juridische kwetsbaarheden. Ik herkende dus niet helemaal de stijlfiguur zoals Van der Lee die schetste, maar ik wil dat best nog een keer uitzoeken. Dan zou ik zelf graag onderhands van hem de tekst willen hebben van de ongetwijfeld zeer goed ingelezen voorganger van mij, die daar een route heeft gevonden die mij in ieder geval nog niet bekend is.

Dan het laatste, maar dat gaat dan meer over Iran. Ik zal blijven ijveren voor transparantie. Dat is volgens mij ook echt nuttig in de dialoog met de Kamer. De Kamer heeft inmiddels ook onderhands vertrouwelijk inzicht gekregen in de juridische positie van de Commissie waar het gaat over sanctionering, maar dat is vertrouwelijk. Men heeft ook richting de Kamer aangegeven waarom dat vertrouwelijk is. Ik denk dat het publieke debat er baat bij heeft om dat in de openbaarheid te doen, dus dat zal ik blijven aangeven in Brussel.

Dan was er nog één vraag van mevrouw Piri blijven liggen... Excuus.

De voorzitter:

Aanvullend, de heer Van der Lee.

De heer Van der Lee (GroenLinks):

Dat artikel staat gewoon in Trouw vanochtend, dus dat is een publieke bron. Maar toch nog even dit punt. Ik begrijp niet wat het juridische obstakel echt is. Dat heeft te maken met de situatie waarin we zitten. Als in een oorlog een huurlingenleger aantoonbaar oorlogsmisdaden pleegt, maar het vanwege de oorlogssituatie niet mogelijk is om daar nu juridisch opvolging aan te geven, waarom is het dan per definitie onmogelijk om zo'n organisatie op de terrorismelijst te plaatsen? Dat zou dus pas ergens na een oorlog kunnen, als er weer ruimte is om dit in juridische zin

opvolging te geven. Zo zou het toch nooit moeten kunnen werken? Is het dan niet mogelijk, ook in politieke zin, dat de Raad van Ministers die uitspraak doet dan wel een coalition of the willing van lidstaten: wij vinden dit zo aantoonbaar een geval van terrorisme; we doen het gewoon, no matter the consequences?

De **voorzitter**:

Helder. We hadden afgesproken: kort en bondig. De Minister.

Minister **Hoekstra**:

Voorzitter, excuus. Ik heb vorstelijk tot zes uur uitgeslapen en ben toen in de auto gestapt om naar Nederland te rijden, maar dat artikel heb ik gemist. Ik was me er ook niet van bewust dat dat vanochtend in de krant stond, maar ik kan het nu in ieder geval vinden. Ik doe het even misschien net met te weinig gevoel voor de juridische finesses, maar volgens mij hebben we eerder met elkaar besproken, in de dialoog over «hoe kom je nou tot een listing op een terrorismelijst», dat daar een relatief recente uitspraak van een rechtbank voor nodig is. We hebben eerder ook weleens met elkaar besproken hoe het zit met de eerdere Amerikaanse uitspraken en waarom die niet of wel voldoen in het geval van Iran. Volgens mij is dat wat er aan de hand is, maar laat ik dat dan nog een keertje, met medeneming van wat er kennelijk vanochtend in Trouw stond, meenemen in het verslag, want dan kan ik dat wellicht nog van commentaar voorzien. Mevrouw Piri vroeg naar een appreciatie van het Afrikaanse vredesalternatief. Op zichzelf ben ik natuurlijk positief over initiatieven die genomen worden. Twee weken geleden was ik in Accra en Nairobi. Ik heb er ook veel begrip voor dat veel landen, waarbij deze twee landen overigens duidelijk aan onze kant van de streep staan, zeggen: «Het hemd is nader dan de rok. Wij hebben allerlei tweede-orde-effecten en we hebben heel veel monden te vullen. Het is dus heel ingewikkeld.» Dat neemt niet weg dat een vredesinitiatief van «nou ja, laten we er maar van af zien te komen; laten we het op het slagveld settelen ongeveer langs de lijnen zoals het er nu voorstaat» voor ons natuurlijk niet acceptabel is. Ik probeer richting de collega's en de partners in Afrika en elders ook onder woorden te brengen dat dit gaat over het principe van soevereiniteit, dat we allemaal onderschreven hebben, en de kern van het VN-Handvest. Hoezeer ik ook bereid ben om te helpen met mitigeren en te bekijken wat Europa meer kan doen aan engagement in die regio, kan je niet verwachten – dat willen wij ook niet van Oekraïne verwachten – dat als een ander land je probeert van de kaart te vegen, mannen, vrouwen en kinderen verkracht, kinderen deporteert en oorlogsmisdaden pleegt op een schaal die we in decennia niet gezien hebben, je zegt: nou ja, het is ingewikkeld, maar laten we naar de onderhandelingsstafel lopen en elkaar ergens in het midden vinden. Die smaak bestaat niet. Dat is toch een beetje het dilemma dat ik ook de collega's in Afrika schets. Op zichzelf is het alleen maar prettig dat zij proberen bij te dragen aan vrede en dialoog en ook dat zij in Moskou nog een keer gaan uitleggen wat de effecten zijn, maar je kan niet wegpoetsen wat er gebeurt. De schuld ligt niet in het midden. De oplossing kan dus ook niet in het midden liggen.

Mevrouw **Piri** (PvdA):

Nou voelt het voor mij alsof ik moet weerspreken dat ik dat niet vind.

Minister **Hoekstra**:

Nee hoor, helemaal niet. Nee, nee, nee. Mevrouw Piri...

Mevrouw **Piri** (PvdA):

Even voor de duidelijkheid: Europa kan geen bemiddelaar zijn in dit conflict. Dat is heel gewoon duidelijk, want wij staan, ook gezien alle wapenleveranties, aan de kant van Oekraïne. Over de hele wereld zien we

allerlei initiatieven. Eentje was van president Lula van Brazilië. We hebben natuurlijk het Chinese initiatief gezien. Nu is er het initiatief van onder andere Zuid-Afrika. Als ik die verschillende initiatieven naast elkaar leg, moet ik zeggen dat ik nog meer gecharmeerd ben van het Zuid-Afrikaanse initiatief dan van het initiatief van de Chinezen en Brazilianen. Maar dat staat los van het feit dat ik het natuurlijk eens ben met de Minister. Het is niet zo dat de PvdA er opeens voor gaat pleiten om Oekraïne nu het mes op de keel te zetten om te gaan onderhandelen.

Minister Hoekstra:

Als ik mevrouw Piri in een positie heb gemanoeuvereerd waarin zij zich moet verdedigen, dan heb ik debattechnisch iets bereikt, maar dat was totaal niet de inzet. Ik was het namelijk vooral heel erg met haar eens. We hebben weleens – dat helpt denk ik ook voor volgende debatten – in meer detail het Chinese voorstel besproken. Volgens mij heeft het Braziliaanse voorstel iets minder aandacht gekregen, maar daar heb ik ook weleens wat over gezegd. Het leek mij daarom goed om dit ten principale nog te zeggen. Ik herken overigens dat er meer tekst, uitleg en lading wordt gegeven aan het begrip «soevereiniteit» in de Afrikaanse voorstellen in vergelijking met het Chinese voorstel. Dat was toen een van mijn punten van zorg over het Chinese voorstel. Maar mevrouw Piri en ik zijn het volgens mij helemaal eens over wat we zeiden over het feit dat men bemiddelt. Om te voorkomen dat we elkaar nu huilend in de armen vallen, ga ik door naar het volgende blokje.

De voorzitter:

Armenië. Gaat uw gang.

Minister Hoekstra:

Armenië, Azerbeidzjan. Daar waren niet heel veel vragen over, maar ik ga er toch een paar dingen over zeggen. Ik denk sowieso dat alle andere blokken sneller en korter kunnen.

De heer Ceder en misschien ook Van der Staaij verwezen naar een oproep en ook toezeggingen en voorstellen van Borrell. Ik heb dat nog even nagevraagd. Dat is bij ons niet bekend. Zou hij daar met iets komen, dan zullen we dat uiteraard serieus bestuderen en zullen we dat ook met de Kamer delen, maar ik ben onbekend met een oproep tot een ultimatum of andere dingen die met name door de heer Ceder omarmd werden. Wij blijven streven naar een duurzaam vredesakkoord. Onze inschatting is echt dat het opleggen van sancties aan een van de partijen een akkoord niet dichterbij brengt. Wel spreken we de partijen voortdurend aan op hun verantwoordelijkheden. Zo roepen we Azerbeidzjan op om zich te houden aan de IGH-uitspraak. Het laat zich raden dat we dat doen.

Dan de volgende vraag: hoe verder? Mijn waarneming is dat er ook in juli weer opnieuw serieus gepraat zal worden; ik geloof weer onder leiding van Michel, maar houd me even ten goede.

De heer De Roon had de vraag of je met zo weinig mensen in zo'n groot gebied wel kan patrouilleren. Voor de goede orde: EUMA heeft geen mandaat om in Nagorno-Karabach te opereren, aangezien de missie alleen in Armenië een mandaat heeft en Nagorno-Karabach internationaal erkend grondgebied van Azerbeidzjan is. Maar Nederland blijft EUMA steunen. Armenië is ons ook erkentelijk voor die EU-inzet. Het is van groot belang om die missie te steunen, om zo duidelijk mogelijk zicht te krijgen op wat er gebeurt, bijvoorbeeld ten aanzien van schendingen van staakt-het-vuren.

Over de vraag van de heer Kuzu over de status van de onderhandelingen heb ik net al wat gezegd. Ik vind het overigens spijtig dat de onderhandelingen van 12 juni niet zijn doorgegaan. Die zouden in de Verenigde Staten hebben moeten plaatsvinden. Ik weet dat er verschillende gevoelens zijn en dat het breed leeft, ook hier in de Kamer. Ik zie echter geen alternatief

voor het pleiten voor evenwichtigheid, het in gesprek gaan met beide partijen en het aanspreken van beide partijen op wat we niet acceptabel vinden. Dat is volgens mij de beste rol die we als Nederland en Europa kunnen blijven spelen.

Dat was het denk ik over dit thema, voorzitter.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):

Volgens mij zijn er in het Europees Parlement toezeggingen gedaan over de voorstellen van Borrell. Dat weet ik omdat het naar aanleiding van mijn collega van de ChristenUnie gebeurde, en die lijnen zijn vrij kort. Daar is een toezegging gedaan om twee voorstellen in de Raad aan de kaak te stellen. De Minister geeft aan van niets te weten maar volgens mij is dat wel de toezegging. Mijn vraag aan hem is om dat na te vragen, of het zelf op te brengen en daarbij die lijn te steunen. Die vraag stel ik hierbij aan de Minister.

Minister **Hoekstra**:

Met alle waardering, maar het wordt toch een ingewikkelde stijlfiguur als ik op voorhand zeg dat ik een voorstel dat wij niet herkennen maar dat Borrell in de optiek van de heer Ceder waarschijnlijk zal doen, ga steunen en het anders zelf ga opbrengen. Dan ga ik wel heel diep de unknown unknowns van Rumsfeld in, en daar kom ik dan niet meer uit. Borrell doet voorstellen vaak op een zeer evenwichtige en verstandige manier, en hij neemt mee hoe daar door de lidstaten breed naar gekeken worden. Dus op het moment dat hij met een voorstel zou komen, ga ik dat per definitie heel serieus bekijken. Dan zal ik antwoorden in de geest van de dialoog die ik steeds met de Kamer, onder anderen met de heer Ceder, heb gevoerd. Ik ben me zeer bewust van de nauwe betrokkenheid en de gevoeligheden in de Kamer. Vervolgens zal ik er in het verslag de Kamer kond van doen. Mocht dat in de ogen van de Kamer te weinig zijn, dan hebben we daar weer een debat over. Dat is volgens mij hoe ik invulling heb te geven aan mijn verantwoordelijkheid en hoe de Kamer mij kan controleren. Dat zou eigenlijk mijn voorstel zijn richting de heer Ceder. Ik hoop dat hij dat kan dragen.

De **voorzitter**:

Aanvullend, de heer Ceder.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):

Als het onderwerp niet ter sprake komt, dan snap ik dat dat lastig is. Aan de andere kant hebben wij volgens mij elke maand wel een oproep om iets wel of niet aan de kaak te stellen. Dat is volgens mij geen unicum. Ik hoor de Minister zeggen: mocht het op tafel komen, dan zal ik u informeren in de geest van hoe wij eerder naar de situatie hebben gekeken. Volgens mij zijn er twee concrete voorstellen. Ten eerste: we gaan aandringen op het openen van die corridor, en zo niet, dan gaan we dreigen om de gasdeal daarvan afhankelijk te maken. Ten tweede: we geven het ultimatum op 1 augustus door. Kan de Minister heel kort aangeven wat het standpunt daarover is? Ik wil graag een uitspraak van de Minister, zodat ik hem desgewenst misschien zou kunnen bijsturen en het oordeel van de Kamer zou kunnen vragen.

Minister **Hoekstra**:

Ja, voorzitter, maar ik vind de stijlfiguur echt ingewikkeld. Over allerlei onderdelen van dit verschrikkelijke conflict hebben we eerder intensief met elkaar van gedachten gewisseld. Een van de dingen die ik bijvoorbeeld ten aanzien van die corridor heb aangegeven, is dat we vinden dat die er moet zijn en dat die gerespecteerd moet worden. We hebben het vaker gehad over de energiekant en hoe we daar als Europa naar kijken. In de volle breedte zijn we zeer expliciet over schendingen van mensen-

rechten, schendingen van bestanden, schendingen van afspraken door beide partijen, overigens met de ingewikkeldheid dat wij lang niet altijd exact weten wat er op de grond gebeurt. Dat maakt het gewoon oprecht heel ingewikkeld. Mijn indruk is echt dat de HV maar ook breed de Raad langs deze lijn wil blijven opereren. Volgens mij is ook zeer breed bij de Kamer bekend hoe het kabinet in elk van deze dialogen staat. Die corridor noem ik even specifiek, maar volgens mij is het breder ook zo. Dus langs die lijn wil ik echt opereren. Dat zeg ik de heer Ceder nogmaals toe, maar ik moet wel een concreet voorstel hebben om iets te kunnen appreciëren.

De voorzitter:

Prima. De heer Van der Staaij heeft ook een vraag?

De heer Van der Staaij (SGP):

Ja, voorzitter. Het is inderdaad belangrijk dat die humanitaire situatie scherp in het oog wordt gehouden rond die corridor. Maar ik kom nog even terug op die onderhandelingen. De heer Kuzu sprak daar ook woorden over, die enigszins provocerend waren, maar ik heb me even rustig gehouden en heb gedacht: ik wacht even af wat de visie van de Minister op de feitelijke weergave is. Maar mijn beeld is toch dat die vredesbesprekingen om onduidelijke redenen op verzoek van Azerbeïdjan van de baan zijn geraakt. Ik hoop dat die ook weer hervat worden. Klopt dat beeld nou of niet? Wat is de zienswijze van de Minister?

Minister Hoekstra:

Dat is letterlijk de tekst zoals ik die met de Kamer gedeeld heb. Het is onze appreciatie dat het «voor ons onduidelijke redenen» waren. Ik heb daarvan ook net aan de Kamer aangegeven dat ik dat betreurt. Ik weet niet wat er op 12 juni in de VS uit zou zijn gekomen, maar ik denk dat je elk van dit soort mogelijkheden moet aangrijpen. Nu is voorzien om in juli opnieuw met elkaar om tafel te gaan zitten. Nogmaals, dat houdt u van mijn tegoe, maar ik dacht dat Charles Michel daar weer de lead in zou nemen. Volgens mij moeten wij met elkaar ook proberen om partijen te enthousiasmeren tot ten minste het hebben van die dialoog, want zonder die dialoog kunnen we het plan om nader tot elkaar te komen, wel vergeten.

De voorzitter:

Voldoende, meneer Van der Staaij? Oké. De heer Kuzu heeft een vraag.

De heer Kuzu (DENK):

De Minister geeft aan dat het niet bekend is, maar als ik een hele simpele Google-search doe, dan zie ik in ieder geval op de website van de Azerbeïdjaanse ambassade dat het te maken heeft met... Voorzitter, ik hoor de heer Van der Staaij «oh» roepen. Ik waardeer dit soort gebaren niet. De heer Van der Staaij heeft het over provocaties, maar hij provoceert hier zelf. Als je simpel kijkt in openbare bronnen... De heer Van der Staaij en de zijnen richten zich op eenzijdige bronnen en willen zich niet verdiepen in hoe het aan de andere kant in elkaar steekt. Als je dat wel doet, dan zie je dat er in de afgelopen periode vijf vredesonderhandelingen zijn geweest. Dat heeft ertoe geleid dat er in ieder geval voortgang wordt gemaakt. De reden voor het afzeggen van de afspraak op 12 juni was een staatsbezoek. In juli zou er vervolgens verder onderhandeld gaan worden, om te komen tot een vredesakkoord. Is dat de Minister bekend?

Minister Hoekstra:

Dat is mij ongetwijfeld in staatsrechtelijke zin bekend, en zo zit ik hier. Ik wist zelf persoonlijk niet van dat staatsbezoek, maar eerlijk gezegd... Laten we het toch even heel concreet maken: op dit moment zijn wij bezig met een staatsbezoek. Ik ben vanochtend vanuit België hiernaartoe gereden

omdat wij daar een driedaags staatsbezoek hebben, gisteren, vandaag en morgen. Het hebben van een staatsbezoek betekent niet dat vervolgens het hele kabinet en de hele rijksoverheid voor andere dingen niet meer beschikbaar zou zijn. Dan was mij ook de mogelijkheid ontnomen om hier met de heer Kuzu in debat te gaan. Dat zou toch jammer zijn geweest.

De heer **Kuzu** (DENK):

Er is toch een verschil tussen...

De **voorzitter**:

Wacht even, meneer Kuzu. Excuus, meneer Kuzu, laat de Minister eerst even uitspreken. Daarna geef ik u het woord en kunt u uw antwoord geven.

Minister **Hoekstra**:

Dus ook al waren er gisteravond vijf Nederlandse Ministers in België, dan nog zijn er allerlei activiteiten die binnenslands natuurlijk kunnen. Dat zou ook gelden bij een binnenlands staatsbezoek. Dus op zichzelf vind ik dat het feit dat een land een staatsbezoek organiseert – ik kijk ook even naar hoe dat hier gebeurt maar ook in alle landen waar ik tot nu toe staatsbezoeken heb afgelegd – niet maakt dat de totale machinerie tot stilstand komt; en gelukkig maar.

De **voorzitter**:

Dank u wel. De heer Kuzu, aanvullend.

De heer **Kuzu** (DENK):

Ik verzet me tegen het beeld dat nu ontstaat alsof een van beide partijen zich zou terugtrekken en zich terughoudend zou opstellen bij het bereiken van een vredesakkoord. Ik vind een werkbezoek waarbij Ministers in België een afspraak maken en even op en neer kunnen rijden naar Nederland heel anders dan een bezoek op grotere afstand.

Minister **Hoekstra**:

Dan gaan we echt te veel de details in. De heer Kuzu moet dan ook fair zijn, want een werkbezoek is geen staatsbezoek. Natuurlijk laten de situaties zich niet ten volle vergelijken, maar ik heb het gedaan om onder woorden te brengen dat op zichzelf een staatsbezoek – ik heb overigens uitsluitend gezegd dat «onduidelijk is waarom er is afgezegd» – niet betekent dat daarmee de machinerie van een overheid typisch tot stilstand komt. Volgens mij moeten we nu bekijken hoe we een punt zetten achter dit achterhoedegevecht.

De **voorzitter**:

U heeft een tweede interruptie van de heer Ceder.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):

Misschien even voor wat feitelijke informatie. Er was inderdaad een staatsbezoek, vijf dagen van tevoren. Ik heb het ook even geïgnoord. Het staatsbezoek was met Erdogan, met Turkije. Gezien de relatie tussen Armenië en Turkije zou dat ook nog hoogst opmerkelijk zijn, als ik de argumentatie van de Minister daarin volg. Daar wilde ik even een opmerking over maken.

De **voorzitter**:

Meneer Kuzu, u maakte net een opmerking over de heer Van der Staaij, die een handbeweging maakte. Mag ik dan ook aan u vragen om zich te gedragen? De heer Ceder, vervolg uw betoog.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):

Ik maakte deze opmerking om het in een context te plaatsen. Daarmee schaar ik me achter de interpretatie van Minister Hoekstra dat het ook prima samen had kunnen gaan, omdat het belangrijk is dat er vrede komt.

De voorzitter:

Dank u wel. Verder geen opmerkingen hierover.

Minister Hoekstra:

Voorzitter, nu we dit blijvend hebben opgelost...

De voorzitter:

Helaas niet, want we gaan verder naar de heer Sjoerdsma, die hier ook een opmerking of interruptie over wil maken.

De heer Sjoerdsma (D66):

Ik wilde me niet tussen de strijdende partijen mengen of me aan een van beide zijden scharen, maar ik heb nog wel een vraag aan de Minister. Wat mij namelijk opvalt is dat de Europese Unie hier nadrukkelijk een grotere rol in probeert te spelen. Dat is ook terecht, denk ik. Er zijn verschillende onderhandelingsrondes, waarbij er tussen die rondes van onderhandelingen telkens weer gelegenheid wordt gegeven aan Poetin, door de ruimte die er ontstaat in de tijd, om dit proces van de rails te rijden. Eigenlijk zou je kunnen zeggen dat beide heren zich na elke onderhandelingsronde mogen melden in Moskou om even verslag te doen, en dan gaat hij kijken of hij het nog een beetje onmogelijk kan maken. Ik vroeg me af of het niet noodzakelijk is om deze onderhandelingen wat meer te condenseren in de tijd, om de mensen echt wat langer bij elkaar te laten zitten totdat het opgelost is. Mijn grote vrees is namelijk dat hoe langer dit duurt, we telkens kleine stappen zetten maar dat op een gegeven moment toch die grote ontwrichtende actie vanuit Moskou gaat plaatsvinden, en dat dan alles voor niets is.

Minister Hoekstra:

Ik wil dat best nog een keer verifiëren, maar mijn inschatting is dat de onderhandelaars die dit proces vormgeven – de Amerikanen, maar ook het team van Michel en anderen – ook steeds verkennen wat het meest wenselijk is om effectief te kunnen onderhandelen, maar ook wat te dragen is door partijen. Eerlijk gezegd denk ik dus dat het op dat scherp punt zit. Laten we anders het volgende afspreken: als ik daar maandag nog nieuwe inzichten over opdoe, maar ik weet me na maandag niet ontslagen ten aanzien van dit specifieke punt, dan zal ik dat sowieso proactief met de Kamer delen.

De voorzitter:

Is dat voldoende? Ja. Uitstekend. Dan mag u naar Tunesië, denk ik.

Minister Hoekstra:

Ja, voorzitter. Het is een beetje hetzelfde als bij de heer Brekelmans, die in zijn termijn zei: ik ga nu naar Kosovo. Maar inderdaad, laat ik een aantal dingen zeggen over Tunesië. Ik begrijp overigens goed dat daar ook aan mij vragen over worden gesteld; dat is het goed recht van de Kamer. Er is een akkoord bereikt in de JBZ-Raad. Ik vermoed dat er inmiddels ook een verslag van is, en mogelijk ook wel weer een debat met de Staatssecretaris over komt. Dus eerlijk gezegd zou ik alle finesses ten aanzien van over wie het gaat, waar we staan in de onderhandelingen... Ik ben bang dat ik hier hoogstens de onvolkomen versie daarvan kan doen. Dat is politiek misschien wel aantrekkelijk, maar dat helpt de Kamer uiteindelijk inhoudelijk niet zo heel veel verder. Ik wil er dus wel bij gezegd hebben dat ik het werk van de Staatssecretaris hier niet ten volle kan doen.

De heer Boswijk vroeg hoe de deal er nou uit ziet. Daar kan ik op hoofdlijnen wat over zeggen. Het pakket is bedoeld om wat te doen aan irreguliere migratie, maar het is ook bedoeld om wat te doen aan de politieke ontwikkelingen en de economische stabiliteit. In combinatie met het feit dat er van beide kanten wensen zijn, vind ik dat ook logisch. Het gaat ook over mensenrechten en democratie. Die worden ook aangekaart; dat is ook al gebeurd. Het pakket is ook bedoeld om breder de samenwerking met Tunesië te verbeteren. Ik vind het eerlijk gezegd logisch dat dat allemaal onderdeel uitmaakt van het pakket. Het gaat dus om een breder partnerschap. Daarbinnen is migratie een heel belangrijk onderdeel. Het gaat natuurlijk ook over het tegengaan van mensen-smokkel, het versterken van het grensmanagement, het verbeteren van het Tunesische migratiebeleid, terugkeer, herintegratie en bescherming, en dat ook allemaal in lijn met mensenrechten. Ik heb begrepen dat overname van irregulier verblijvende migranten uit Europa niet aan de orde is geweest tijdens de gesprekken van afgelopen zondag. Sorry, ik bedoel de zondag van een week geleden. De tijd gaat zo snel. Dit is alweer tien dagen geleden. Dat is wat ik er in algemene zin over kan zeggen, maar de gesprekken zijn natuurlijk ook nog niet klaar. Sowieso wordt dit allemaal nog uitgebreid besproken in de triloog en ongetwijfeld ook nog in de Kamer met de Staatssecretaris.

De heer Van der Lee vond het een dubieuze deal. Hij vond dat die ook de geloofwaardigheid ondergraaft. Natuurlijk zijn er onderwerpen waar we ons grote zorgen over maken, ook op het gebied van mensenrechten; dat zien we vaker in de buitenlandse politiek. Daar hebben we het over. Ik neem natuurlijk volstrekt afstand van dingen die zich niet verdragen met artikel 1 van de Grondwet; dat heb ik ook eerder gedaan. Er zijn eerder uitspraken gedaan over onder andere huidskleur, dus dat wil ik hier graag nog een keer gezegd hebben. Tegelijkertijd vind ik het óók verstandig dat wij deze kans wel aangrijpen om breder tot zaken te komen, over mensenrechten, maar juist ook over migratie en de economie. Ik denk namelijk dat het bij elkaar brengen van die dingen het succes op alle paletstukken vergroot. Ik erken overigens dat er ook zorgen zijn over mensenrechten, waar de heer Van der Lee op wees, maar dat je dat om die reden dus allemaal niet zou moeten doen, is niet het kabinets-standpunt. Dat zal ook geen verrassing zijn, want dat hebben Van der Lee en ik ook wel eerder besproken.

De voorzitter:

U heeft een interruptie van de heer Van der Lee. Ik vraag de heer Van der Staaij om heel kort het voorzitterschap over te nemen voor een aantal minuten. Gaat uw gang.

Voorzitter: Van der Staaij

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Zorgen, zorgen ... Het is altijd zo'n diplomatiek woord, maar het feit is natuurlijk dat deze aankomende deal al zo veel mediabelangstelling heeft gecreëerd dat we wereldwijd weer onze dubbele moraal aan het uitventen zijn. We zeggen dat we zorgen hebben over mensenrechten, maar in de praktijk gaan we een deal sluiten met iemand die de mensenrechten met voeten treedt en ook zijn bevolking ertoe aanzet om zwarte Afrikanen het land uit te jagen of anderszins schade toe te brengen. Ik snap gewoon niet hoe dit nou matcht met al die andere mooie woorden die de Minister recentelijk uitsprak over het belang van werken aan bredere partnerschappen met landen, met name ook in Afrika en andere delen van de wereld, ook met het oog op veel bredere belangen, te beginnen met de steun voor de Oekraïners in de oorlog tegen Rusland.

Minister Hoekstra:

Dat heeft toch ten principale te maken met in hoeverre je denkt dat al dit soort dingen in elke worp opnieuw maakbaar zijn. Mensenrechten zijn al decennialang een kernonderdeel van het Nederlands buitenlandbeleid. Tegelijkertijd is de realiteit ook dat je met allerlei ingewikkeldheden te maken hebt, ook op het gebied van mensenrechten, zodra je verder van Nederland gaat en je je buiten Europa begeeft. Die mensenrechten brengen we heel vaak ter sprake, maar daarbij moet wat mij betreft de effectiviteit wel vooropstaan. Dat betekent soms dat je dingen pontificaal en en plein public ter sprake moet brengen. Soms betekent het dat je die in de binnenkamer ter sprake moet brengen of dat je organisaties moet ondersteunen. Dat laatste doen we als Nederland overigens met verve. Soms betekent het dat je een beter moment moet afwachten. In dit geval zoeken wij heel actief de dialoog met Tunesië. We kijken daarbij naar de bredere belangen van Tunesië zelf maar ook naar de belangen van Europa. Daar krijgt de economie een plek in, daar krijgen mensenrechten een plek in en daar krijgt migratie een plek in. Is daarmee de mensenrechtensituatie acuut verbeterd? Nee, natuurlijk niet. Dat gaat ook niemand betogen, ook niet de mensen die nog veel verder zouden willen gaan, zoals misschien de heer Brekelmans. Natuurlijk is dat niet het geval. Maar ik vind wel dat als ik kijk naar de bredere belangenafweging, ook ten aanzien van mensenrechten, dat wij echt staande kunnen houden dat we langs deze weg verder moeten opereren. Ik heb te accepteren dat de GroenLinksfractie niet overtuigd is, maar ik vind dit echt verdedigbaar.

Voorzitter: Rudmer Heerema

De voorzitter:

Aanvullend, de heer Van der Lee.

De heer Van der Lee (GroenLinks):

We zullen het hier vast vaker over hebben. Ik kan al die woorden niet controleren. Ik heb nog niks gezien van afspraken. En hoe mensenrechten daar een plek in krijgen? Ik heb geen idee. We worden als parlement compleet buitenspel gezet. Ondertussen zie je een grote mediashow en wordt er al gezegd: we hebben een deal, we hebben een deal. We ondermijnen onze geloofwaardigheid internationaal. Ik heb niks om te controleren en dat vind ik echt een onwerkbare situatie.

Minister Hoekstra:

Dan ontkom ik er niet aan – dat bedoel ik niet flauw – om naar de RBZ en naar de Kamercommissie te verwijzen. Toch even voor de goede orde: wat volgens mij bij Van der Lee in het hoofd zit en ook bij de heer Kuzu en ik denk ook bij mevrouw Piri, is dat ze eigenlijk van het punt van mensenrechten en de lat zoals zij die aanbrengen dit hele bouwwerk afhankelijk maken. Het kabinet vindt dat niet verstandig. Dat is in de kern het dispuut dat we hier hebben. Het kabinet vindt, vol staand voor de mensenrechten, kijkend naar de grotere problematiek, kijkend ook naar de economie, kijkend naar de economische belangen die men daar heeft, kijkend naar de migratiewensen die er vanuit Nederland en vanuit Europa zijn, kijkend ook naar wat de kunst van het mogelijke is in dit geval, want dat hebben we mee te wegen, dat dit alles afwegend – dit soort dingen worden nooit moeders mooiste – zoals ook bij de deal destijds met Turkije, wel de weg is waarlangs we verder moeten. Dat is de kern van het dispuut en ik kan dat ook niet oplossen. Ik kan alleen erkennen dat we het oneens zijn en articuleren waarom het kabinet vindt dat we deze weg moeten inslaan.

De voorzitter:

U heeft nog vragen van de heer Kuzu en mevrouw Piri. Eerst de heer Kuzu.

De heer **Kuzu** (DENK):

De Minister geeft terecht aan dat het gaat om een belangenafweging. Enerzijds hebben we het belang van het beperken van de asielinstroom, wat een politieke wens is in deze Kamer, en aan de andere kant hebben we het belang van de mensenrechten. Ik vraag de Minister gewoon heel concreet: wat prevaleert nou?

Minister **Hoekstra**:

Het is in zekere zin – dat zeg ik met waardering – heel Nederlands om het te willen versmallen en het te verabsoluteren tot het een of het ander. Wij zien in vrijwel al onze internationale contacten, zeker als we ons ver buiten Europa begeven – in Europa kan je die dingen misschien allemaal onder één noemer vatten – dat dat altijd een combinatie is van zaken die we nastreven. Ik ben nog geen land tegengekomen waar dat in één keer op al die dingen allemaal naar je toe komt. Zo maakbaar is het helaas niet. Ik vind dus dat wij het aan onze stand verplicht zijn, staand in een Nederlandse traditie van internationaal recht en mensenrechten, om dat zelfs in deze ingewikkelde omstandigheden niet uit het oog te verliezen en dat we effectiever zijn als we dat vervolgens weten te combineren, want dan hebben we ook die dialoog en dan is er ook überhaupt een luisterend oor, met economie en migratie. Ik wil hier één ding toch nog een keer gezegd hebben, tegen iedereen die denkt dat ik op het moment dat ik, of iemand anders van het kabinet, ergens op bezoek ga, kan zeggen «economisch heb ik niks te bieden, qua veiligheid en stabiliteit heb ik niks te bieden» – ik abstraheer even van Tunesië – «ik heb eigenlijk überhaupt niks te bieden, maar ik wil u wel nog een keer de les lezen over mensenrechten». Dat is een volstrekt kansloze manier van megafoondiplomatie die we vaak belijden in Nederland met de mond, maar die geen enkel resultaat oplevert, vooral niet voor de mensen voor wie we het zeggen te doen.

De **voorzitter**:

Aanvullend, meneer Kuzu.

De heer **Kuzu** (DENK):

Los van een deal, los van een uitkomst, vind ik het te makkelijk. We hebben het over een belangenafweging, waarbij de Minister erover spreekt dat we het totale plaatje met elkaar voor ogen moeten houden, met de economie aan de ene kant en de mensenrechten aan de andere kant en waarbij de asielinstroom, wat een politieke wens is van een deel van deze Kamer, een afweging is. Ik heb gewoon een heel simpele vraag gesteld. In deze afweging, los van de uitkomst van een deal, wat is voor deze Minister nou belangrijk, de economische samenwerking met Tunesië, een belang, de mensenrechten, een ander belang, of het beperken van de asielinstroom? Los van de uitkomst van een deal, gewoon op de man af.

Minister **Hoekstra**:

Was het maar zo simpel dat we de hele wereld konden vatten in één getal of in één principe. Zo simpel is het natuurlijk niet. Ik ben ervan overtuigd dat de economische ontwikkeling van Tunesië, het maken van migratieafspraken ten behoeve van Europa en het bieden van een voedingsbodemp voor een heel ingewikkelde dialoog over mensenrechten het beste hand in hand gaan. Dat is de realiteit.

Mevrouw **Piri** (PvdA):

Ik zal de Minister van Buitenlandse Zaken niet ondervragen als zijnde de Staatssecretaris verantwoordelijk voor asiel en migratie; het is gewoon een vraag. Heel veel landen – Frankrijk, ook de VS – erkennen dat de stabiliteit in Tunesië van essentieel belang is voor de stabiliteit in Noord-Afrika. Is de Minister het daarmee eens?

Minister Hoekstra:

Ja, maar dan denk ik dat er nu een volgende vraag komt. Natuurlijk is die stabiliteit essentieel, maar ik ga het toch nog een keer zeggen: bij de volgende vraag van mevrouw Piri gaan we erachter komen dat er meerdere dingen naast elkaar bestaan. Maar ik wacht haar interruptie even af.

De voorzitter:

Het antwoord was ja. Mevrouw Piri, gaat uw gang.

Mevrouw Piri (PvdA):

Nou ja, dan kan je toch niet anders dan concluderen... Volgens mij was Minister-President Rutte de enige Europese leider die op het toneel stond bij de Tunesiëdeal. Ik weet ook zeker dat de Franse president daar niet had willen staan. Ja, sorry. Maar ik snap heel goed dat Italië een rechtstreeks verband heeft met Tunesië gezien de instroom. De instroom in Nederland is met 4% gestegen. Dus ik snap gewoon niet zo goed waarom wij zo de nadruk leggen – sorry, ik hoor ondertussen iets in mijn oren suizen – op het onderdeel migratie en niet op de stabiliteit van Tunesië zelf. Maar zal ik het dan zo vragen? Aan mensenrechten wordt altijd wel aandacht besteedt, maar ik lees in de geannoteerde agenda dat die op ambtelijk niveau worden aangekaart. Dan de vraag: worden mensenrechten ook op politiek niveau aangekaart, bijvoorbeeld toen de premier in Tunesië was? Dat hoeft niet voor de camera, want op camera hebben we het ook niet gezien. Of is de verdeling zo: op politiek niveau hebben we het over de migratiedeal en op ambtelijk niveau hebben we het over mensenrechten?

Minister Hoekstra:

Nee, dat is echt niet hoe we dat doen, ook niet in de meest ingewikkelde gesprekken. Want hoe makkelijk was het geweest om dat maar even erbuiten te laten, bijvoorbeeld ook tijdens mijn recente gesprekken in Afrika maar ook in China, en dan te kijken of een ambtenaar dat misschien wel ergens in de wandelgangen heeft gedaan? Natuurlijk doen we dat niet op die manier. En natuurlijk is de stabiliteit van Tunesië essentieel, maar zo kan ik nog een heleboel landen in Noord-Afrika noemen. Maar het is toch ook logisch dat de Nederlandse Minister-President, gelet op de migratieproblematiek die Nederland heeft, die zo zwaar drukt op onze samenleving en wat ook zo'n politiek thema is, zich daar actief voor inzet? Sterker nog, ik denk dat de Kamer anders zou zeggen: waar zien we de Nederlandse bewindspersonen? Dat zou dan toch de reactie zijn geweest, en begrijpelijk, vanuit de Nederlandse samenleving en vanuit de Kamer?

De voorzitter:

U mag nog één losse vraag stellen, mevrouw Piri. Gaat uw gang.

Mevrouw Piri (PvdA):

Dan doe ik dat, voorzitter. Mag ik het antwoord van de Minister zo opvatten dat, toen de heer Rutte in Tunesië was, er ook gesprekken zijn gevoerd over de mensenrechtensituatie in Tunesië zelf en niet alleen over migratie?

Minister Hoekstra:

Dan zou ik echt moeten nagaan wat in welk gesprek precies gezegd is, maar ik weet één ding zeker: ik heb vaak genoeg bij de heer Rutte aan tafel gezeten en ook op allerlei momenten dat dat misschien ongemakkelijk is in het gesprek, brengt hij dat naar voren. Volgens mij is dat ook in de dialoog met Tunesië steeds zeer expliciet gezegd, maar ik heb er niet bij gezeten. Ik weet niet wat Von der Leyen precies gezegd heeft, op welk moment Meloni wat gezegd heeft en op welk moment Rutte iets gezegd heeft. Volgens mij gaat het daar ook niet om. Waar het om gaat, is dat wij

op alle niveaus, ook het politieke – ik heb de Tunesische ambassadeur eerder deze week zelf nog gesproken – bereid zijn om invulling geven aan het volledige palet. Dat vind ik een terechte wens, ook van de PvdA-fractie. Dat mag de Kamer van ons verwachten, maar ik vind niet dat we naar een situatie toe moeten waarin we precies gaan registreren welke bewindspersoon op welk moment in een discussie welk zinnetje gaat uitspreken. Dat moeten we elkaar echt niet aandoen.

De voorzitter:

Mevrouw Piri, zoekt u naar een toezegging of iets dergelijks? Waar bent u naar op zoek?

Mevrouw **Piri** (PvdA):

Als de Minister dat nu niet weet, wil ik inderdaad graag schriftelijk het antwoord naar de Kamer zien komen op de vraag of de heer Rutte mensenrechten ook aan de orde heeft gesteld tijdens zijn bezoek aan Tunesië. Volgens mij hebben wij als Kamer het recht om te weten of dat wel of niet is gebeurd.

Minister Hoekstra:

Dat gaat dan echt overleg vragen met AZ. Het enige wat ik wil zeggen, is dat wij zeer bereid zijn om dat op politiek niveau te doen, en dat doen we ook. Dat is één. Twee. Ik weet ook van de heer Rutte persoonlijk dat hij dat doet – ik heb er vaak genoeg bij gezeten – ook in situaties waarin je dat voor het gemak van het gesprek misschien liever zou willen weglaten, maar we doen dat omdat we dat belangrijk vinden. Ik ga daarover overleggen, maar ik moet daar echt wel bij zeggen: wat willen we hier nou bereiken? We willen doen wat effectief is voor de mensen daar. Uiteindelijk willen we daar meer democratie, meer mensenrechten, meer vrede, veiligheid en stabiliteit brengen. Dat moet prevaleren boven het maken van lijstjes van: wie heeft wat wanneer gezegd? Dat wil ik echt gezegd hebben. Dat is niet de manier. Ook in onze relaties, of dat nou thuis is of op het werk, kun je niet zeggen: als ik niet om 22.01 uur dit punt heb gemaakt, dan is het gesprek mislukt. Nee, je kijkt hoe je op een effectieve manier een dialoog hebt, juist over de dingen waar je het oneens over bent. Dat is wat wij moeten doen.

De voorzitter:

Mevrouw Piri, u heeft een vraag gesteld. Dit is het antwoord dat u krijgt. U bent door uw interrupties heen.

Mevrouw **Piri** (PvdA):

Dat weet ik. Het is ook geen interruptie, voorzitter. Ik wil gewoon als lid van deze Kamer het kabinet kunnen controleren. Er mochten geen journalisten mee op de reis. Wij moeten het doen met het promopraatje van de premier over zijn reis, die exclusief ging over migratie.

De voorzitter:

En waar leidt dit toe?

Mevrouw **Piri** (PvdA):

Ik hoef niet in detail te horen wat er is besproken. Ik wil gewoon de feitelijke constatering of de mensenrechtensituatie in Tunesië wel of niet is besproken. Gewoon één zin kan volstaan.

Minister Hoekstra:

Nogmaals, ik zal me nog een keer met AZ verstaan, maar zoals ik al eerder tegen mevrouw Piri heb gezegd, is er in die dialoog, waarbij meerdere mensen aan tafel zitten, en die door veel meer politici gevoerd wordt, altijd ook sprake van mensenrechten. Dat betekent natuurlijk niet dat je

dat altijd in elk gesprek probeert te proppen, want dat is gewoon niet verstandig.

De voorzitter:

Dit is het antwoord waar u het mee moet doen.

Minister Hoekstra:

Ik kan er ook niet meer van maken, maar ik heb het verzoek gehoord.

De voorzitter:

Dank u. U heeft daar antwoord op gegeven, maar de heer Sjoerdsma ...

Mevrouw Piri (PvdA):

Dit kan toch niet?

De voorzitter:

Jawel.

De heer Sjoerdsma (D66):

Ja, voorzitter ...

De voorzitter:

Wacht even, meneer Sjoerdsma. Dit is het antwoord waar de Minister mee komt. Als u daar iets anders mee wil, dan hebben we nog een voortzetting van dit debat. U heeft ook andere momenten, bijvoorbeeld de procedure-vergadering om dat ...

Mevrouw Piri (PvdA):

Als Kamerlid heb ik gewoon recht op informatie.

De voorzitter:

Weet ik en dat verzoek wordt op deze manier beantwoord. Als dat anders moet, dan heeft u daar nog andere opties voor, maar de heer Sjoerdsma wil ook graag een bijdrage leveren.

De heer Sjoerdsma (D66):

Ik wilde een interruptie leveren, maar gelet op de uitkomst van dit debatje maak ik hier dan even een punt van orde van. Op zich snap ik het punt van de Minister. Ik ben het eens met zijn grote lijn, maar als een Kamerlid iets wil weten, dan moet dat kunnen worden opgebracht. Ik snap dat de Minister het niet nu heeft, maar dan moet gewoon de toezegging volgen dat dat in het verslag van de RBZ eventjes wordt teruggekoppeld. Dat is volgens mij hoe we dit moeten doen. Anders komen we de hele tijd weg met «ik zie dat anders» en zo. Ik zie het, denk ik, zoals de Minister het ziet, maar ik ben het wel eens met mevrouw Piri.

Minister Hoekstra:

Ik heb net gezegd dat ik me dan met AZ moet verstaan. Maar ik ga toch nog een keer wat zeggen, voorzitter, met excuus voor de herhaling. We mogen dit niet versmallen, wat de heer Sjoerdsma ook niet zegt, tot een soort afvinklijstje in de zin van: heeft de Nederlandse Minister of de Minister-President in dat gesprek wel dat en dat en dat gezegd, want alleen als hij dat gezegd heeft en wel in die en die bewoordingen, dan staat hij aan de goede kant van de streep. Ik zeg dat omdat dit soort processen en dit soort gesprekken vaak uitvoerig worden voorbereid. Hier zit nog de extra complexiteit aan dat dat samen met Meloni en Von der Leyen wordt gevoerd. Soms maak je ook afspraken over wie wat naar voren brengt, dus ik ben tegen deze manier van diplomatie bedrijven. Maar ik houd de toezegging staande: ik zal me met AZ verstaan en dan zal

ik terugkoppelen naar de Kamer. Dat doe ik dan via het verslag van het overleg.

De voorzitter:

Dat is de toezegging die gedaan wordt. Volgens mij is dat ook waar mevrouw Piri naar op zoek was. Dus volgens mij hebben we dit op deze wijze af kunnen concluderen. De heer Sjoerdsma wil nog een opmerking maken. U wilt uw interruptie nog. Gaat uw gang.

De heer Sjoerdsma (D66):

Ook ik ben het voor een deel echt eens met deze Minister dat het van groot belang is om ons te engageren met deze landen en dat je dan niet met lege handen kan komen. Dat betoogt mijn fractie al tijden. Of het nu gaat over ontwikkelingssamenwerking of handelsprivileges, we zullen daar in de volle breedte met elkaar moeten praten. Mijn vraag is echter wel of er vanuit Tunesische zijde iets is aangegeven over het veranderen van het beleid binnen dat land. Mijn analyse zou zijn dat heel veel mensen Tunesië verlaten, zowel niet-Tunesiërs die hier asiel vragen als Tunesiërs zelf, vanwege het beleid van deze president. Willen wij een succesvolle deal sluiten, om dat lelijke woord maar eens te gebruiken, dan zal ook dat beleid moeten veranderen. Daar ben ik eigenlijk het meest benieuwd naar.

Minister Hoekstra:

Dat is een terechte vraag. Naar mijn weten wel, maar laat ik mij voor de precisie daarover nog verstaan met de Staatssecretaris, want de vervolgvraag van de heer Sjoerdsma zal dan zijn: waar bestaat dat dan uit; waaruit leid ik dat dan af? Daar heb ik nu niet het antwoord op, maar ik snap zijn vraag heel goed. Dank ook voor zijn steun voor de bredere aanpak. Holistisch is een verschrikkelijk woord, maar dat is wel wat we proberen.

De voorzitter:

Voldoende? U mag voortgaan met uw beantwoording.

Minister Hoekstra:

Voorzitter. Dan wordt het nu makkelijk, want we gaan naar het MOVP. Daar is de Kamer het gelukkig roerend over eens. Er waren een aantal vragen, een aantal dingen. Ik ga niet alle dingen herhalen die we in algemene zin als kabinetsinzet hebben. Ik zou in de richting van de heer Van der Staaij willen zeggen dat wij uiteraard de terroristische aanslag van gisteren op de Westelijke Jordaanoever veroordelen. Dat vroeg hij mij concreet. Ik zeg daarbij dat we buitengewoon bezorgd zijn over de neerwaartse geweldspiraal met ook veel tit for tat. Dat moeten we ook echt met elkaar onder ogen zien.

Scharen we ons dan achter de landen die dat open einde aan de kaak stellen? Dan gaat het even specifiek over de Mensenrechtenraad. Dat heeft Nederland gisteren ook gedaan. Nederland heeft zich gisteren ook uitgesproken in Genève tegen het openeindemandaat. Daar moet ik wel iets aan toevoegen, want dat was een vraag van mevrouw Piri. Dan zitten we wel weer aan de andere kant en ik denk terecht. Wat hebben we gezegd over de nederzettingen en illegale nederzettingen? Wat was daar de EU-reactie op? Nederland en de EU hebben dat consequent veroordeeld. We spreken Israël daar consequent op aan. EDEO, het kantoor van Borrell, heeft maandag in een statement illegale nederzettingen wederom veroordeeld en Nederland heeft dit statement wederom gesteund. Dat is volgens mij volstrekt in lijn met het kabinetsbeleid.

De heer Kuzu noemde het aantal van 4.560 nieuwe wooneenheden. Daar kan ik volgens mij verwijzen naar mijn vorige opmerking. Wij steunen dus beide statements. Er was er een maandag. Ik begrijp dat EDEO vandaag opnieuw een statement heeft uitgebracht, ook weer over de nederzettin-

genpolitiek. Ik vind die echt zeer onverstandig. Het brengt vrede en de tweestatenoplossing alleen maar verder weg. Dat doe ik niet alleen hier. Dat doen we ook in onze bilaterale contacten. Dat hebben we dus ook in Genève gedaan.

De voorzitter:

U heeft in ieder geval drie interrupties. We beginnen bij de heer Kuzu, dan de heer Van der Lee en daarna de heer Van der Staaij. Meneer Kuzu, dit is uw laatste interruptie.

De heer Kuzu (DENK):

De Minister geeft aan dat hij het consequent veroordeelt wanneer er illegale nederzettingen worden gebouwd. Mooi, maar waar moet dat toe leiden? Nog meer nieuwe nederzettingen? Wanneer houdt het een keer op volgens de Minister?

Minister Hoekstra:

Wij hebben bijna wekelijks dit debat, ook de heer Kuzu en ik. Het standpunt van het kabinet is daarin onveranderd. Het heeft dus geen zin om als-danachtige uitspraken te doen. Ik vind dat niet verstandig. Het is niet behulpzaam. Ik maak me grote zorgen over wat er van beide kanten gedaan wordt en ook over wat er wordt nagelaten, maar ik heb daar nu geen nieuwe dingen aan toe te voegen.

De voorzitter:

De heer Kuzu aanvullend.

De heer Kuzu (DENK):

Is het voor de Minister niet op z'n minst frustrerend dat als hij consequent de bouw van een illegale nederzetting veroordeelt, het resultaat daarvan is dat een korte periode daarna exact hetzelfde gebeurt en dat hij dat opnieuw veroordeelt en dat er opnieuw illegale nederzettingen worden gebouwd en dat hij dat dan opnieuw veroordeelt? Wanneer houdt het nou op?

Minister Hoekstra:

Dat is zeker frustrerend, zoals het ook frustrerend is dat raketbeschietingen verdergaan en dat er geen verkiezingen worden georganiseerd. Aan dat lijstje voeg ik nog toe dat ik grote zorgen heb over het mogelijk inperken van de onafhankelijkheid van het Israëlische gerechtshof. Maar het herhalen van de dialogen die we op bijna wekelijkse basis hebben, gaat niet tot nieuwe kabinetsstandpunten leiden.

De voorzitter:

Dan de heer Van der Lee. Dit is ook uw laatste interruptie, zie ik.

De heer Van der Lee (GroenLinks):

Nee, dat merken we, hoor. Want er is laatst ook een motie van mijn hand aangenomen over het ontmoedigingsbeleid, en dan krijgen we een nietszeggend alineaatje terug. Daar staat echt helemaal niks in. We hadden het daarstraks over het aanpakken van grondoorzaken. Ik veroordeel raketbeschietingen, terreurdaden. Ik veroordeel ook geweld van kolonisten die op brute wijze niet alleen Palestijnen aanvallen maar daarbij ook mensen die de orde geacht worden te handhaven, verwonden. Maar het punt is natuurlijk wel dat de Israëlische regering steeds openlijker een illegale bezettingspolitiek uitbreidt, legitimeert en versnelt. Het blijft alleen maar bij woorden. We hebben dit debat al heel vaak gevoerd, maar komt het ooit tot een actie om verder te gaan dan woorden? Of zegt deze Minister: in deze kabinetsperiode, met deze

coalitie, ben ik volslagen lamgeslagen, van mij hoeft u helemaal niks te verwachten?

Minister **Hoekstra**:

Ik ga proberen te voorkomen dat we een herhaling van zetten krijgen. Waar het uiteindelijk wel altijd om gaat is wat het handelingsperspectief is voor Nederland in samenwerking met onze Europese vrienden en bondgenoten en onze vrienden en bondgenoten in Noord-Amerika. Hoe kunnen we op een manier die verstandig is, beetje bij beetje, want snel zal dat niet gaan, vrede en veiligheid en democratie voor iedereen daar dichterbij brengen? Daar heb ik overigens ook afgelopen maandag nog intensief over gesproken met alle ambassadeurs uit de Arabische wereld die in Den Haag gestationeerd zijn. Dat is dan elke keer wel de vraag. Ik weet dat de heer Van der Lee daar veel optimistischer over is en daar een hele andere inschatting van maakt dan het kabinet. Als ik kijk naar wat ik denk dat effectief is – ik zeg dat met spijt, want ik ben niet iemand die graag op zijn handen zit – dan zie ik niet hoe de weg die Van der Lee voorstaat, uiteindelijk die situatie verder helpt.

De **voorzitter**:

Aanvullend, de heer Van der Lee.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Het is een morele plicht om optimist te zijn. Maar los daarvan, ik weet ook niet of het gaat werken als we niet alleen woorden uiten en dingen veroordelen maar ook een keer consequenties daaraan verbinden. Maar door helemaal niks te doen en te zeggen «ik zie geen handelingsperspectief», is er nul perspectief en legitimeren we een escalatie die dag in, dag uit toeneemt. Daardoor worden wij medeverantwoordelijk, vind ik, voor een toename in het geweld. Op een gegeven moment moet je ook een keer een grens trekken, ongeacht of je zekerheid hebt over de effectiviteit daarvan.

Minister **Hoekstra**:

Maar dan doen we toch wel af aan alle diplomatieke inspanningen van een groot aantal landen, waaronder Nederland zelf. Dan kan je zeggen: ja, maar daar hebben we toch volstrekt niet mee bereikt wat we hadden beoogd. Ik ben de eerste om dat te erkennen. Tegelijkertijd, «What if history» bestaat niet, maar het is ook de vraag waar we hadden gestaan als we dat allemaal niet gedaan zouden hebben. Het grote probleem is dat er bij beide partijen onvoldoende behoefte aan bestaat om om tafel te gaan zitten en uiteindelijk met elkaar te praten over een tweestatenoplossing, waarbij recht wordt gedaan aan de zorg op het gebied van vrede en veiligheid aan beide kanten. Maar er wordt toegewerkt naar een tweestatenoplossing en twee staten die ook volwaardig kunnen bestaan, ook in menselijke en economische zin. Dat is de realiteit. En ja, ik ben van huis uit ook optimist, maar ik zie niet hoe het handelingsperspectief dat Van der Lee voorstaat – die wil dan eigenlijk gaan sanctioneren, is mijn indruk, en daar toch vooral maatregelen nemen die aan de Israëlische kant neerslaan – dat proces dichterbij brengt.

De heer **Van der Staaij** (SGP):

Nog even over die terroristische aanslag van Hamas op onschuldige burgers. Ik begrijp dat de Minister, en anderen doen dat ook, zijn zorgen uit over het geweld en de escalatie van het conflict, maar is hij het met mij eens dat dit, ook al is er een breder plaatje, ons er niet van mag weerhouden om heel scherp te blijven op rechtstreekse acties tegen onschuldige burgers, en dat die onvoorwaardelijk en zonder heel veel context veroordeeld dienen te worden, van welke kant ze ook komen? Want ik vind dit echt nog wel een belangrijk verschilpunt met moeilijk

direct te beoordelen acties en of je wel proportionaliteit in acht neemt en dat soort zaken meer. Dat snap ik allemaal, maar voor een terroristische groepering die naar een restaurant, naar een benzinestation gaat, en daar onschuldige mensen neermaait, daar past geen enkele rechtvaardiging of verklaring voor. Dit kan gewoon nooit en te nimmer. Begrijpt de Minister het punt dat ik hiermee wil maken?

Minister Hoekstra:

Dat specifieke punt begrijp ik natuurlijk wel. Maar we moeten ook erkennen dat hier vrij snel daarna, bijvoorbeeld op het punt van proportionaliteit, zeer, zeer, zeer verschillende opvattingen over zijn. Die zijn er hier in de Kamer – dat maken we vandaag ook weer mee – maar uiteraard ook op de grond. Er wordt fundamenteel verschillend gedacht over niet alleen de vraag of acties proportioneel zijn, maar ook of acties überhaupt mogen plaatsvinden. Ik ben graag bereid om me daarover ook in de toekomst heel vaak te blijven uitspreken. Dat doe ik overigens ook. Dat doe ik hier in de Kamer, in de gesprekken met de collega's, in Europa, in de media en via social media. Ik erken daarbij onmiddellijk dat ik ook weleens een keer een hartslag mis om de simpele reden dat we helaas bij vlagen te maken hebben met zo'n aaneenschakeling van geweld dat ik totaal niet de illusie heb dat een volgend statement van mij daar iets aan verandert.

De voorzitter:

Aanvullend, meneer Van der Staaij.

De heer Van der Staaij (SGP):

Het enige wat misschien wel belangrijk is vanuit de internationale gemeenschap gezien, is dat we acties die evident zonder rechtvaardiging zijn ook wel gewoon onvoorwaardelijk blijven veroordelen, omdat het wel degelijk, juist als er van alles gist en borrelt, makkelijk kan worden ervaren als een soort impliciete legitimatie. Zo van: er is nou eenmaal een situatie van een soort wetteloosheid; er gaat van allerlei kanten iets mis en daar kan dit in gebeuren. Hoe het ook zij, ik denk dat voor acties van een terroristische organisatie gericht tegen onschuldige burgers nooit en te nimmer ook maar enige rechtvaardiging is.

Minister Hoekstra:

Daar ben ik het mee eens. Daarom ben ik net ook expliciet geweest over die veroordeling. Overigens laat ik me ook heel vaak uit over bijvoorbeeld de raketbeschietingen. Daarbij gaat het altijd om onschuldige burgers. Maar ik ga toch even naar de inleiding die Van der Staaij net gaf. Ik weet zeker dat anderen in de Kamer fundamenteel met hem van mening verschillen, niet alleen over wat proportioneel is, maar ook over wat hij noemt «evidente schendingen van mensenrechten». Daar begint de discussie. Ik ben het dus ten principale met hem eens, maar er wordt zo verschillend gekeken naar wat legitiem of niet legitiem is of naar wat überhaupt de definitie van geweld wel of niet overstijgt. Over de proportionaliteit heb ik net al gehad. Ik denk dat het een illusie is dat ik dat hier zou kunnen figuurzagen. Dat bestaat gewoon niet.

De voorzitter:

U heeft nog één interruptie.

De heer Van der Staaij (SGP):

Ja, tot slot. Ik probeer echt een fair onderscheid te maken, dus dat je acties van bijvoorbeeld het Israëlische leger gericht op het uitschakelen van terroristen of degenen die daarvan verdacht worden, verschillend kunt wegen en meten. Ik hoop tegelijkertijd dat er eigenlijk volstrekte unanimiteit is, ook in deze Kamer – hoe je ook naar het Midden-Oostenconflict kijkt – over het feit dat acties tegen onschuldige burgers,

willekeurig en eigenlijk alleen maar uit boosheid of uit vergelding voor wat er gebeurd is, met geen enkele politieke opvatting te verdedigen zijn. Wat mij betreft moeten we daar zo breed mogelijk altijd een veroordeling over uitspreken.

Minister Hoekstra:

Ja, voorzitter. Ja, maar ik blijf toch... Want anders komen we er niet. Ik ben het volstrekt eens met wat Van der Staaij zegt over die weerzinwekkende, volstrekt verschrikkelijke raketbeschietingen. Van der Staaij heeft het over onschuldige burgers. Ik leg daarnaast dat een ander deel van de Kamer, wat het kabinet betreft met recht, zal zeggen dat volstrekt onschuldige burgers ten diepste worden geraakt in hun burgerrechten door de nederzettingenpolitiek. Dat is ook waar. Daar bestaat bij het kabinet ook geen misverstand over. Net zozeer als ik moet terugduwen richting de heer Kuzu vanwege wat hij net zei, moet ik dat ook doen richting de heer Van der Staaij. Was het maar zo eendimensionaal dat je zou kunnen zeggen: er is één categorie die eigenlijk de oercategorie is, want daar zijn we het over eens. Ik denk namelijk dat het kabinet en de heer Van der Staaij het op het punt van de nederzettingenpolitiek niet eens zijn. Wij vinden wel degelijk dat die illegale nederzettingenpolitiek niet alleen in abstractie vrede en veiligheid verder weg brengt, maar ook ten diepste ingrijpt in de rechten van volstrekt onschuldige burgers aan Palestijnse kant. Dat is ook onderdeel van het discours.

De voorzitter:

U heeft nog één aanvullende vraag over.

De heer Van der Staaij (SGP):

Oké, ik heb nog één aanvullende vraag over. Wij worden het niet eens. Ik zal heel eerlijk zeggen dat ik het er fundamenteel mee oneens ben als de Minister discussies over huizenbouw in nederzettingen en of dat wel of niet mag, toch gaat koppelen aan het maaien met machinegeweren bij een benzinstation door een terroristische organisatie. We hebben op andere momenten een discussie over de nederzettingenpolitiek. Daarover kunnen we het fundamenteel oneens zijn, maar dat is op geen enkele, maar dan ook geen enkele manier een rechtvaardiging voor dit soort terroristisch geweld. Als we dat te veel aan elkaar gaan linken, gooien we het toch allemaal weer op de grote hoop. Ik vind echt dat dit scherp onderscheiden moet worden.

Minister Hoekstra:

Maar dat doe ik ook niet. Ik verwees naar de woorden die Van der Staaij zelf gebruikte. Dat deed ik. Ik ben heel vaak zeer expliciet geweest, en ik herhaal dat graag nog een keer, over hoe volstrekt ongerechtvaardigd en afschuwelijk het in alle gevallen is om burgerdoelen te raken. Israël heeft helaas – ik heb het land niet voor niks gefeliciteerd met zijn 75-jarig bestaan – decennia achter de rug van idioten die daar met kalasjnikovs, met messen of op wat voor manier dan ook onschuldige burgers om zeep helpen. Dat is volstrekt verschrikkelijk. Van der Staaij gebruikte het lemma «onschuldige burgers die ten diepste geraakt worden» als inleiding. Ik leg daarnaast alleen dat anderen zullen zeggen: ja, maar dat gebeurt ook met de nederzettingenpolitiek. Ik koppel dat niet aan elkaar. Ik wil juist niet een discussie hebben over die schaal. Over het punt dat over de meest fundamentele mensenrechten gaat, hebben we gewoon een dispuut, ook hier in de Kamer. Zie hier maar. We hebben het hier weer in optima forma gezien vandaag. Ook deze keer ben ik weer niet in geslaagd om me daar relatief kort vanaf te maken, maar dat zal wel aan mij hebben gelegen.

De voorzitter:

Daar doe ik geen uitspraken over. U mag wel naar het blokje overig.

Minister Hoekstra:

Dat gaan we nog sneller doen. Er was een vraag van Van der Staaij over de digitale diplomatie. Hij mist de rol van de NAVO. De NAVO doet dat overigens wel degelijk. Die zet zich momenteel daarvoor in door het beter integreren van cyberoperaties, bondgenootschappelijke operaties en het delen van dreigingsinformatie. Er is ook een systeem ontwikkeld met mogelijke responsopties juist ten aanzien van cyberincidenten. Volgens mij kan ik de heer Van der Staaij daarop geruststellen.

De heer Sjoerdsma vroeg naar Sudan. We zouden nog terugkomen op pogingen om mensen te laten terugkeren. Inmiddels is mijn informatie dat alle mensen persoonlijk zijn benaderd. Een groot aantal van hen heeft een kopie van hun paspoort en ondersteuningsbrieven ontvangen. Er is ook intensief contact geweest met landen in die regio over het accepteren van die kopieën. Ik moet erkennen dat landen daar verschillend mee omgaan. Sommige accepteren die wel en andere niet. Ik heb volgens mij aan de Kamer toegezegd dat ik hierop ook nog schriftelijk terugkom. Ik doe dit even als een voorschot. Volgens mij was de belofte dat dit binnen enkele weken vanaf nu zal gebeuren. Ik kijk even naar de griffier voor de termijn, maar ik denk dat ik heb gezegd: voor het einde van juni. Dan zal ik in iets meer detail langs deze lijnen beantwoorden.

De voorzitter:

Op dit punt krijgt u een interruptie van de heer Sjoerdsma. Dat wordt zijn laatste interruptie.

De heer Sjoerdsma (D66):

Dit stond in het verslag van de vorige RBZ. Het is natuurlijk goed om daarop terug te komen, maar ik merk toch op dat ik me kan voorstellen dat de mensen die dit betreft, enige haast hebben. De situatie in Sudan, Khartoem en omstreken is absoluut niet verbeterd, eerder verslechterd. Er is dus de noodzaak om deze mensen eruit te krijgen, of dat nu Nederlanders – er zijn inderdaad nog een aantal mensen met een Nederlands paspoort of statushouders – of Sudanese zijn, wier paspoort dit betreft. Ik zou de Minister echt met klem willen vragen om er werk van te maken om te proberen om deze mensen eruit te krijgen, ook omdat de buurlanden echt moeilijk doen over de voorgestelde oplossingsrichting die het kabinet eerder heeft geschetst.

Minister Hoekstra:

Zeer goed verstaan! Dank voor de oproep van de heer Sjoerdsma.

De heer Boswijk vroeg of de nationale veiligheidsstrategie van Duitsland ook door het ministerie wordt bekeken. Zeker, die wordt goed bestudeerd. Duitsland is een essentiële partner voor ons. Ik zie dat de heer Boswijk ons verlaten heeft. Mijn Duitse collega en ik en ook onze beide ministeries hebben daar uiteraard zeer nauw contact over. We zullen dit uiteraard meenemen in de verdere uitwerking van de rijksbrede veiligheidsstrategie van Nederland.

De heer Brekelmans vroeg wat we nog extra kunnen doen op het vlak van de cyberstrategie. Dit is een terechte vraag. Het begint natuurlijk met het veel beter delen van informatie en, daar waar mogelijk, het veel beter coördineren van wat een respons kan zijn. Ik moet daar gewoon eerlijkheidshalve bij zeggen dat ik echt vind dat het nog in de kinderschoenen staat. Dit is iets wat landen nog typisch alleen doen. Bij diensten is er natuurlijk contact als het gaat over mogelijke attributie, maar verder staan we wat dat betreft echt nog helemaal aan het begin. Informatie delen en daar samen in optrekken is overigens wel heel belangrijk. Dat zie je ook bij andere domeinen. Ik had gisteren een gesprek met mijn Belgische collega die zei dat zij ook aan het nadenken zijn over kritische grondstoffen. Het is eigenlijk gek dat je dat alle 27 apart gaat doen, overigens in de weten-

schap dat er wel wat uit Europa komt, maar dat vraagt natuurlijk om coördinatie. Ik ben dat zeer met Brekelmans eens. Ik nam het woord «grondstoffen» in de mond. De heer Sjoerdsma vroeg naar het BNC-fiche hierover. Zeker, we waren, zijn en blijven het eens met de positie van de Commissie. Onze waarneming is overigens iets optimistischer dan die van de heer Sjoerdsma, want hij zegt dat dit zou verwateren. De Europese onderhandelingen lijken relatief snel te gaan. Het lijkt erop dat de meeste punten van de oorspronkelijke positie van de Commissie echt intact blijven. Wij zullen in ieder geval opereren langs de lijn van het eerdere fiche.

Dan nog EU-CELAC en dan ben ik volgens mij klaar, voorzitter, of bijna klaar. De heer Brekelmans vroeg naar het contact. Hoe doen we dat met Latijns-Amerika? Ik zou ook weer graag het belang daarvan onderschrijven. Het is aan de orde geweest tijdens het bezoek van Von der Leyen aan Brazilië. Ik herhaal hier: we hebben het allemaal graag over engagement met de Global South en over wat we komen brengen en wat we komen halen. Er is geen ambassadeur en Minister uit Latijns-Amerika die mij niet aanspreekt over wat bovenaan het lijstje staat en dat is handel. Men wil graag praten over belangen, maar het M-woord, het woord «Mercosur», valt daar binnen één minuut. Dat betekent dat Nederland zich moet realiseren dat het niet het ene kan doen en het andere kan laten. Dat beleeft men anders dan sommigen in de Kamer. Voorzitter. Hier zet ik een punt.

De voorzitter:

Dank u wel. Er zijn nog wel een aantal opmerkingen gemaakt over Kosovo en Servië. Volgens mij...

Minister Hoekstra:

Voorzitter, excuus. Dat mapje heb ik helemaal laten liggen.

De voorzitter:

Eerst is er een interruptie op een van de voorgaande onderwerpen van de heer Brekelmans.

De heer Brekelmans (VVD):

Die gaat over de kritieke grondstoffen. Ik ben het helemaal eens met de oproep van de Minister dat Nederland dan strategisch naar handelsakkoorden moet kijken, ook al is Nederland het misschien niet met alle details eens. Ik denk dat dat echt om een andere blik vraagt. Een heleboel initiatieven die de EU op papier zet, vind ik heel mooi, ook als het gaat om kritieke grondstoffen. Als het gaat om batterijen, wordt er gezegd dat we al tien jaar achterlopen en dat het alleen maar verder achteruitgaat. Mijn vraag is eigenlijk wanneer deze initiatieven en agenda's tot resultaten gaan leiden. Wanneer gaan we het eerste mijnbouwproject in Latijns-Amerika zien waar de EU echt een voet tussen de deur heeft? Ik zou de Minister willen vragen om daarvoor te pleiten, want anders blijft het allemaal slechts op papier staan. Volgens mij moeten we ook actie in de praktijk hebben.

Minister Hoekstra:

Ik ben het hier zeer mee eens. Dit is overigens ook waar de Minister voor BHOS zich van harte voor inzet, want papier is uiteindelijk heel geduldig. Ik ben het hier helemaal mee eens. Ten aanzien van die mijnen heb ik nu geen concreet voorbeeld, maar we moeten van voornemens en strategieën naar actie. «However beautiful the strategy, you should occasionally look at the results», zei Churchill.

De voorzitter:

Aanvullend, de heer Brekelmans.

De heer **Brekelmans** (VVD):

Ik heb nog één vraag. Als het gaat om de Critical Raw Materials Act zegt de Minister dat we bij het Commissievoorstel blijven. Met wat op papier komt, willen we uiteindelijk dat er ook in Europa zo snel mogelijk tot projecten kan worden overgegaan. Als dat tot allerlei lokale bezwaren leidt, kan Europa ook snel tot actie overgaan met die strategische gedachte in het oog. Kijkt het kabinet daar ook zo naar, dus dat belemmeringen worden weggenomen en dat in procedures niet juist weer belemmeringen worden opgeworpen?

Minister **Hoekstra**:

Nee, dat heeft onze voorkeur. Zo begrijp ik de Commissie ook. Overigens sluit dat ook helemaal aan bij de bredere dialoog over grondstoffen die we net hadden. Ik doe het even uit mijn hoofd. Volgens mij zijn we in het fiche vrijwel helemaal meegegaan met de Commissie. Hou het me even ten goede als we op een paar punten nog een halve opmerking hebben gemaakt. Meestal doen we dat wel, maar we zullen gewoon helemaal langs de lijn van het fiche blijven opereren. Dat beleid betekent de facto volledige air support voor de Commissie.

De **voorzitter**:

Kosovo.

Minister **Hoekstra**:

Kosovo, excuus voorzitter. Ik heb zo lopen jakkeren... Ik zag u namelijk een paar keer naar de klok kijken. Ik heb inderdaad nog een paar vragen over Kosovo. De overige heb ik al wel gedaan. De heer Brekelmans vroeg wat we vinden van die arrestatie. Wij steunen de oproep van de EU en de VS aan Servië – dat wil ik ook graag hier herhalen – om die drie politie-agenten onmiddellijk vrij te laten. De-escalatie is wat ons betreft absolute prioriteit. Breder is het zeer ongelukkig dat ook de zorgen over dit deel van Europa weer verder zijn toegenomen.

De heer Sjoerdsma vroeg nog, wat mij betreft terecht, naar een volstrekt onacceptabele aanval op journalisten. Wat ik ervan begrijp, is dat KFOR direct ter plaatse is opgetreden om veiligheid en stabiliteit te waarborgen. Daarvan is bekend dat een aantal van de KFOR-troepen gewond zijn geraakt. Na die onlusten zijn er extra troepen gestuurd. Mijn overtuiging is echt dat wij het nodige blijven doen, in overeenstemming met het mandaat dat we van de VN hebben gekregen.

Mevrouw Piri vroeg wat de strategie tot de-escalatie is. Wij steunen het door Europa en de Verenigde Staten gepresenteerde de-escalatieplan en ook de gepresenteerde maatregelen, indien men zich daar niet aan de stappen tot de-escalatie houdt. Er zit dus in ieder geval iets van een quid pro quo in. Onderdeel daarvan is de oproep aan Kosovo om burge-meesters op andere locaties te laten werken dan in gemeentelijke gebouwen, naar aanleiding van het provocatieve besluit om die burge-meesters te installeren. Uiteindelijk is natuurlijk ook hier essentieel dat we mensen aan tafel krijgen om daar gewoon een dialoog over te hebben, en dat zal af en toe ook een heel gepeperde dialoog moeten zijn. Dat is denk ik ook helder. Daarnaast steunen we het EU-perspectief ten aanzien van Servië. Daar hebben we het vaker over gehad, evenals over de grote zorgen die wij hebben ten aanzien van het veiligheids- en internationale beleid dat Servië aanhangt, in het bijzonder ten aanzien van Rusland.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Ik kijk naar de klok. We zijn ruim bezig geweest met de eerste termijn beantwoording van de Minister. Er is een verzoek gedaan om een plenaire afronding. We hebben geen ruimte meer voor een tweede termijn hier. Dat betekent dat we ook plenair gaan afronden deze week, inclusief stemmingen. Vanmiddag al, trouwens. We lopen het rijtje af of er

behoefte is aan een tweeminutendebat, dit in verband met de eerste spreker. De heer Sjoerdsma.

De heer **Sjoerdsma** (D66):

De heer Kuzu heeft het aangevraagd, dus laat hem de eerste spreker zijn.

De **voorzitter**:

Ja, maar zo werkt het niet. Een vooraankondiging doen is prima, maar het gaat om de sprekerslijst, de volgorde.

De heer **Sjoerdsma** (D66):

Ik laat het graag aan de heer Kuzu.

De **voorzitter**:

De heer Van der Staaij vindt het niet nodig.

De heer **Brekelmans** (VVD):

Ook niet nodig.

Mevrouw **Piri** (PvdA):

Ik laat het aan de heer Kuzu en vervolgens dien ik ook een motie in.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):

Ik heb moties, maar ik laat het aan de heer Kuzu.

De **voorzitter**:

Nou, meneer Kuzu, u mag als eerste spreker het tweeminutendebat gaan voeren.

De heer **Kuzu** (DENK):

Dank u wel. Ik had ook nog een openstaande vraag.

De **voorzitter**:

Welke vraag was dat?

De heer **Kuzu** (DENK):

De journalist in Pakistan, Imran Riaz Khan.

De **voorzitter**:

Een laatste vraag nog. Daarna ga ik afronden.

Minister **Hoekstra**:

Die had ik niet meer scherp. Wat ik ervan begrijp is dat onduidelijk is wat er gebeurd is. Ik heb contact met de ambassade in Islamabad, maar op dit moment heb ik daar geen nieuwe informatie over. Later kan ik de Kamer daarin wellicht meenemen.

De **voorzitter**:

De heer Van der Lee heeft ook een vraag hierover.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Ik wil nog een vraag stellen. Kan de tijd tot het plenaire debat misschien gebruikt worden om daar nog even naar te kijken? Het is deze week twee jaar geleden dat ik samen met de heer Dassen een motie heb ingediend om noodvisa te verstrekken aan 50 journalisten. Sindsdien zijn we daar een paar keer op teruggekomen, maar er is nooit wat op gebeurd. Ik zou toch echt willen weten of daar nog iets mee gaat gebeuren of dat het is begraven.

De **voorzitter**:

Ik zit even te zoeken. Volgens mij bent u stiekem toch een tweede termijn aan het doen.

De heer **Van der Lee** (GroenLinks):

Nee, ik vraag de Minister om hiernaar te kijken en er dan in het plenaire debat even op terug te komen.

De **voorzitter**:

Heel goed. Laten we er hier niet op terugkomen. U kijkt...

Minister **Hoekstra**:

Ik kijk u verwachtingsvol aan.

De **voorzitter**:

Heel goed. Succes met de antwoorden vanmiddag in het plenaire debat. Dan hebben we een aantal toezeggingen. Let u goed op.

- De Minister zal de Kamer na de zomer per brief informeren over de mogelijkheden om een juridische basis te geven aan de confiscatie van bevroren Russische tegoeden ten behoeve van de wederopbouw van Oekraïne, specifiek ten aanzien van de AVVN-resoluties en uitspraken van het Internationaal Gerechtshof. Hij zal hierbij tevens ingaan op de stand van zaken in het politiek overleg in EU-verband en breder internationaal, en een mogelijkheid van een VN-compensatiefonds.
- De Minister zal de Kamer per brief informeren als hij meer informatie heeft over het bericht dat Hongarije Oekraïense krijgsgevangenen van Rusland heeft overgenomen.
- De Minister zal in het verslag van de komende RBZ terugkomen op de juridische en politieke mogelijkheden om de Wagner Group plus de Iraanse Revolutionaire Garde op een EU-terreurlijst te plaatsen en daarbij ook reflecteren op de mogelijkheid die een van zijn ambtsvoorgangers schetst in Trouw van 21 juni 2023.
- De Minister zal in het verslag van de komende RBZ terugkomen op de vraag van mevrouw Piri in hoeverre en op welke manier het onderwerp mensenrechten aan de orde is gesteld in het recente bezoek van de Minister-President aan Tunesië.

Akkoord. Dan dank ik de Minister voor zijn beantwoording...

Minister **Hoekstra**:

Zal ik een toezegging meteen doen? Tijdens het bezoek van de Minister-President is er gesproken over migratie en de noodzaak van de bescherming van migranten. Daarnaast is er gesproken over democratie en mensenrechten in Tunesië.

De **voorzitter**:

Bij dezen, dus die laatste kan vervallen.

Dan dank ik de Minister voor zijn komst. Dank ook aan de ondersteuning voor de zaal, de bodes en de notulist.

Sluiting 12.58 uur.